

Szerkesztőség és kiadó-
hivatal:

Boóskay-utca 9. sz.

Megjelenik minden hó 15-én.

Genealogiai Füzetek

A „Genealogiai Füzetek”
előfizetési ára:

Egész évre 8 kor.

Félévre 4 «

CSALÁDTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT.

SZERKESZTIK:

CSIKSZENTMIHÁLYI SÁNDOR IMRE ÉS KÖRÖSPATAKI ÉS KÖPECZI SEBESTYÉN JÓZSEF.

KIADJA: A SZERKESZTŐSÉG.

A magyaros címér.

(Első közlemény.)

Középkori, magyar heráldikai emlékeink, különösen armális-czímereink nyugat heráldikájában előkelő helyet foglalnak el.

Szerkezet, előadás tekintetében az általános heráldika remekei; csupán egy dolog hiányzik belőlük, mi épen nemzetivé tenné: a *magyarosság*.

Ezen nem csodálkozhatunk. Zsigmond király külföldi látogatásai alkalmával, magyar kísérei eltanulták s megkivánták a címerviselést, a látottakhoz hasonlót kértek király uruktól. Aztán megtervezették, megfestették az ahhoz értő külföldi mesterrel, azt a látottak mintájára.

A magyar címérkérő izlésének e címér valószínűleg *másképen* jobban tetszett volna, de a divatot nem akarta áthágni s talán a piktor se tudta volna — idegen voltánál fogva izlését eltalálni.

Ezért e címereken magyarosságot ne keressünk. Idegenek ezek conceptionjukban, születésükben.

Hunyadi János, V. László címérlevelei is a kor nyugati műveltségének színvonalán állanak. Dicső Mátyás királyunk olaszos műveltséget hozott hazánkba, címérképei is olasz befolyás alatt állanak.

Általános heráldikai felfogás szerint azonban e címerek — majdnem kivétel nélkül kifogástalanok. Stílusuk — az igazi heráldikai stílus — a góth, minden heráldikának édes anyja. Ennek hanyatlásával valószínűleg elenyészett volna a címerviselés divatja is, ha erre az állami és nemesség szimboluma és diszkrétépen szükség nem lett volna, mert ekkor már megszűnt a címér fegyver lenni, így praktikus haszna is elmúlt. Adományozása és viselése mégis mind nagyobb-nagyobb mérveket öltött.

Stílusa a renaissance hatalmas felléptével teljesen elvesztette eredeti jellegét — tartalma a távolról könnyen felismerhetőség — tehát stilizált egyszerűség szükségességével ellentétben — jelenetes és szigorúan természetutánzó lett.

E kornak művészete oly magas fokát érte el virágzásának, melynél feljebb emelkedni már nem, csak hanyatlani volt képes.

E magas művészeti tudás és készség állott a lényegénél fogva egyszerűséget kívánó heráldika szolgálatába.

A szellemi és művészeti szabadság virágfakasztó szellője megtörte a gondolat börtönének falát, szabaddá, a természet szépségei iránt fogékonytá téve szemet, szívet, minden jóban, szépben örök emléket állítva az ember legmagasabb aesthetikai és szellemi létének — csupán az igazi heráldika az, melynek esúfos bukását okozta.

A heráldika bukásának idejéből címereink számos példánya maradt meg hazánknak is II. Ulászló, II. Lajos és János király korából, melyek nagyobbára ismeretesek.*

Mestereik olasz miniatorok voltak. Egynek nevét ismerjük is. (Nobilis Desiderius, pictor italus).¹

Finom ornamentikájukkal, a természetet gondosan utánzó, többnyire jelenetes címérképeikkel, végtelenül finom szinharmóniájukkal és kidolgozásukkal valóban öntudatos, kiforrott, igaz művészi egyéniség szülöttei. Heráldikai szempontból bár sohse születtek volna!

Ez iránynak szerencsére csakhamar vége szakad.

A magyar trónra Habsburgok kerülnek s velük heráldikánkba is a németes irányzat jut, mely művészi szempontból meg sem közelíti az olaszos iskolát, azonban *heráldikailag* magasan felette áll.

Az erdélyi fejedelmekkel pedig elkövetkezett a mi különleges gondolkozásunk és izlésünk szerinti nemzeti heráldikánk.

Ennek címerei szerkezet tekintetében teljeseek. Formájuk a kor heráldikájának megfelelő, de magyaros. Tartalmuk egységes, értelmes.

Az általános heráldika hibás szerkezetűeknek tartja e címereinket, különösen az értelmesség tekintetében; meggyőződésem azonban, hogy egy tekintetre méltatva heráldikai emlékeink sorozatát, e kifogás elenyészik. A magyar természeténél fogva harcziás, dicsvágyó; ennél fogva szereti, ha címere is az ő hősiességéről, beszél. Azokat a tárgyakat, melyek a külföldi címereken szokásosak, cipő, olló, horog, edény, szerszámok stb. átallaná viselni, vagy legalább is nem szereti, éles különbséget tévén a címerekbe való és nem való tárgyak közt.

Ábrázolási módja nem a természetet meg nem közelítő stilizálás, hanem épen a természet utánzása.

Az olasz renaissance címérfestői is természetes-ségre törekedtek, a mi magyar piktoraink is. Lássuk az utat, melyet e két, egymástól szellemileg független piktor a természet ábrázolására, nemzeti jellemvonásánál fogva követett. A különbség szembeötlő. Az olasz renaissance festészete szin pompás, finom; előadása gyöngéd, kedveskedő; modora hízlegőn lehetőszerű, virtuozusan aprólékos.

A magyar címérfestő tudása kisebb, de kielégítő

* Közölve színes hasonmásban a Turul különböző évfolyamaiban, továbbá a Magyar címéres emlékekben, egyszerű rajzban Dr. Áldásy Antal «A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Czimjegyzéke — II. Cziméreslevelek» cz. munkájában.
¹ Fejérpataky László «Magyar Cziméres Emlékek» I kötet, 25. lap.

arra, hogy mit akar kifejezni tudja. Előadása erőteljes, határozott; sokszor kissé nyers is, de mindig őszinte.

Ecsetjét nem a művészi tudás és becsvágy, hanem inkább a lelkesedés vezeti.

Az olasz tárgyat szinte lehetetlenül apró formákból szövi össze s azt a jelenetet örökíti meg, mely képének a legfinomabb színhatást kölcsönzi. Előtte nem a heráldikai ábrázolás fontos, hanem saját tudásának és készletének bemutatása.

A magyarnál a festendő dolog, vagy jelenet erőteljes bemutatása jellemző. Tárgyát *annak* dicsőítésére adja elő. Nagyra becsüli a férfias erőt, vitézséget s ezelőtt mint egy meghódolva ábrázolja.

Az olasz miniator a címér összbnyomásával tisztán a szemre kíván hatni. Ecsetén a színek uralkodnak. Paizsában előadja címérének tárgyát; a sisak és járuléka a szinte véletlenül paizsforma képek csak kerete, mely ennek hatását emeli.

A szürke, nagy vonalú vassisakot sokszor elhagyja s virágszerű diszitményeket, madarakat tesz a paizs peremére.²



A Sylvester címér 1615.

Vagy ha nem is hagyja el a sisakot, színhatását annyira lefokozza, hogy nem tűnik annyira szembe, mint a címér fontos alkatrészenek kell.³ Az oromdiszszal szintén így bánik. A paizskép hatását nem akarja formájával vagy színével csökkenteni, ezért alakja összenyomott, színe többé-kevésbé neutralis.⁴ A takarók sem az igazi, szokásos formájuk, hanem gyöngéd, keskenyindáju girlandok, kecses tagolással, graciosus hajlatokkal. Színük változatos, izléses, de annál kevésbé heráldikus. Hogy a takarókul szolgáló girlandok színpompája ne üsse a paizskép koloraturáját, nyugodt, sötét-veres alapra helyezték s ezzel finom, diszkrét kerethatást értek el.

A magyar erőteljes természetességgel tárgyát a paizsban festette meg. Ennek peremére helyezte járulékaival a jól megformált sisakot. A sisakdisz mutató, helyes t. i. az élő heráldika korában viselhető lett volna. A sisak ormáról tervezte a szépen formált, természetének megfelelő takarót izlésesen, egységes színezéssel. Tehát lelkesedése mellett is kordában tudta

² Radák Balázs 1514. jan. 18. (Aldásy 26 l.) Zuhodoli 1516. (Aldásy 449. l.)

³ Dombay-Palásthy 1506. (Czímeres Emlékek I. 25.) Cseh 1515. (Erd. Nemz. Múz. It.)

⁴ Schirmer 1507. (Erd. Nemz. Múz. It.) Radoványi Keczer 1514. (Aldásy 27 l.) Brassói Bryganth 1516. (Aldásy 28 l. Siebm. Ung. A. Taf. 69.) Sáfár 1520. (Aldásy 450 l.)

tartani ecsetjét; mindent érvényre juttatott, a nélkül, hogy egyik címerrész a másik kiemelésnek feláldozta vagy hatásában gyöngítette volna. Mindezek ellenére, ha előadása nem is oly raffináltan finom, mint az olaszé, mégis kellemes.

Az olasz a címérképén mindent alárendel jelenetének s mindent elkövet, hogy a paizskép cselekményét lelken átszűrődött természetességgel, hazájából hozott finom, gyöngéd érzékkel, kiművelt izléssel adja elő.

Művész és semmi más.

A magyar nemzetének festő-fia. Átérti annak buját-baját. Címérképén szinte segíteni óhajt küzdő honfiának s bevégzett cselekményt adván elő, szinte látható örömmel tűzi a közös ellen fejét annak kardjára.

Ezt az érzést és lelkesedést tükrözik vissza erdélyi címérképeink.

Milyen daliás, büszke, győzelemittas az itt bemutatott Sylvester armalis (1615.) magyarja! Mennyi fajszereket kellett annak megfestéséhez!⁵

A nádasdi Pap⁶ armalis rajza tárgyánál fogva majdnem megfelel az Ulászlókorai (1506. aug. 1.)⁷ Dombay armalis olasz renaissance címérképének s mily óriási különbség van az előadás módjában! Az első könnyedén,



A Nádasdi Pap címér 1605.

tudatosan, bár egyszerűen adja elő tárgyát, bemutatván a vívók által ismert mestervágást, míg a másik — az olasz — egy bábut vágat le hőseivel, nyugalmas, csendes egykedvűséggel. Az olasz munkán azonban a ruhák pompásak, minden kis ráncz, hajlás raffinált ügyességgel, megnyerő, behizelgő színpompával kidolgozva, míg a magyaré egyszerűbb, de őszinte és heráldikus.

A magyar címérképében a tárgy címérszerű beállítására jobb, szebb, mint az olaszéban. A magyar tárgyának komplikáltságán győzelmet aratott; megtöltötte a paizsot, a nélkül, hogy túlszűfoltta volna, míg az olaszé a mellett, hogy nem ad teljes alakokat, mégis túltömött. Míg a magyar címérképe igaz, őszinte — úgy látszik, festője maga is jól forgathatta a kardot — addig az olaszén sem a kompozíció, sem az előadás nem sikerült.

A nádasdi Pap címér tárgya általános heráldikai szempontból nem szerencsés, míg magyarosság tekintetében nagyon jó. Mert mi illethette volna jobban meg a megnemesített, mint címérében ábrázolt virtusa, melyet valószínűleg éppen ezzel érdemelt meg?

Az olaszé heráldikátlan, lényegében művészietlen, csupán a kézügyesség és színharmónia ismeretének fitogtatása, addig a magyar heráldikailag arányos, tet-

⁵ Eredetije Sylvester Ferencz tulajdonában Kolozsvárt.

⁶ Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeumban, honnan dr. Erdélyi Pál igazgató úr szíves engedélye folytán közlöm.

⁷ Színes hasonmása Fejérpataky «Magy. Cz. Eml.» I. 25.

szetős címerképet alkotott. Címerképének kidolgozása egyszerű, keresetlen, de azért finom és gondos.

Milyen végtelenül finom a Cseh armalis rajza, 1515-ből!⁸ Valóságos mestermű, de nem magyaros. A vaddisznót füleinél fogó férfinék arcza halálra rémült, testtartása is a rémületet fejezi ki, már pedig a férfi a cselekmény hőse. A festő magyaros felfogással nem így, hanem a győzelmet a képen is bizonyossá téve, daliásan, férfias módra ábrázolta volna; bár a valóság szempontjából elhiszem, hogy az olaszoknak van igaza s a jellemzéssel itt tudásának és művészetének fényes tanujelét adta.

E párhuzammal röviden megjelölhetjük az olasz és magyar heráldikai piktor útját, melylyel tárgya természetes előadását eléri. Az olasz virtuozitással adja elő a természet fokozott *szinpompáját*, a magyar szintén fokozott mértékben annak *alakját*. Tehát heráldikai tekintetben mindenben felette áll heráldikánk az olasz renaissance címerfestészetének.

Az olaszos irányzat után, a Habsburgokkal a német következett a magyar udvarba. A német tartományokban nem volt oly erős a renaissance, mint Olaszországban. Nem tudtak oly hamar és oly erőteljesen elszakadni nemzeti stílusuktól a góthtól s így a német heráldika sem kellett lényegében azt az óriási sülyedést elszenvedje, mint az olasz. Hatása mindenestre érezhető ezen is, de csekélyebb mértékben.

A Habsburgok heráldikája és nemzeti heráldikánk közt gondolatban, tartalomban szintén szembeötlő különbségek vannak. Külsőjére, heráldikai teljességére nézve azonban a két párhuzamos heráldika körülbelül egy fokon áll.

A Habsburg heráldikának tárgygazdasága nagyobb. Címerei szingzagdagabbak. Nem keresi az értelmességet és jelenetszerűséget, hanem a régi német heráldika szabályaiból levont, s német renaissanceba átvitt elvek szerint szerkeszti címereit.

A fejlődés egészséges alapon indult; de ferde irányban folytatódott.

A tárgyak középkori stilizálása nagyrészt megmaradt valamint a mázok heráldikus használata is; az egyszerű, könnyen kivehetőséget azonban nem tartották szem előtt. Így címereik *részleteikben* általános heráldikai szabályok szerint jók, helyesek — *egészükben* nem azok.

Szerkezetük a szemre is kíván hatni; ezért részleteiben gyakran túlfinomult, kedveskedő. A címernek minden része — paizs és járulékos sisak meg van, s arányos, helyes; de a sisak és járulékaiban gyakran hiányoznak az erős, karakterisztikus, őszinteségre törekvő vonalak s a valószínű színek. Így a Habsburg címerek nem a valóságos fegyverekből összetett címer hü rajzát igyekeznek adni, hanem emblema szerű, izléses kifejezést.

Technikájuk egyszerűbb az olasz miniatorokénál, de díszesebb az erdélyiekénél. Pazarul bánnak az arannyal, s erőteljes színhatásra törekvesznek. Nem elégesznek meg a címer egyszerű keretes előadásával, hanem díszes, országcímerekkel megrakott bolthajtás alá helyezik azt. Hátterük sokszor tájkép. A bolthajtás oldalaihoz is jelképes alakok állanak.⁹

Igy a Habsburgok címeres diplomái mindig díszesek, előkelő színhatásúak; akárhányszor kidolgozás tekintetében a keret messze felülmulja a címert magát is.

E diszitési vágy lassan-lassan szomorú követ-

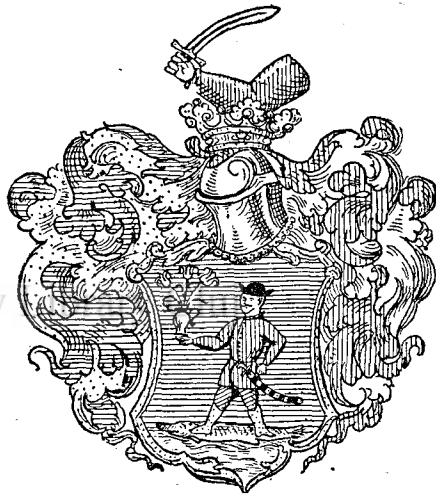
kezményeket, heráldikátlanságot vont maga után; mint a túltömöttséget, a több sisak adományozását;¹⁰ s a sisaknak koronára való helyezését.¹¹ A sisakdisz is sokszor lehetetlen, természetének meg nem felelő.

A Habsburgok heráldikájával párhuzamosan haladt az erdélyi tiszta magyar, nemzeti heráldika. Magyar, mert *magyar* fejedelem adta, *magyar* festő alkotta. E két hatalmas tényező hiányzik ugy a Habsburgok, mint az azelőtti magyarországi uralkodók heráldikájában.

Miksa királynak volt ugyan magyar címerfestője — Bocskay György — de bizony ő sem tudott nemzeti szellemet vinni a címerekbe, tisztán elődei nyomdokán s az udvari kancellária szokásán haladt.

Az erdélyi címerfestők közül kettőnek nevét ismerjük. Mindkettő szinmagyar s munkáiból bizonyíthatólag hosszú életű volt. E két nemzeti heráldikai piktorunk Fehérváry Pál a mai kászoni báró Bornemisszák őse, és Egerházy Balázs volt, kinek leszármazói szintén élnek. A későbbiek kisebb-nagyobb szerencsével e kettő nyomdokain haladtak.

Az erdélyi piktor a címertárgy mutató, értelmes előadásán kívül heráldikai szépségre és természetes arányosságra törekedett, s ezt szerencsésen el



A Fazakas címer 1609.

is érte Tárgyban, formában nem követte az idegent, hanem saját — ép ezért magyaros — érzékével és tudásával szerkesztette címerképeit. Ezért nem is vette fel a korában már erősen diszitő modorúvá, emblemaszerűvé válni kezdő Habsburg heráldika hibáit, s heráldikátlanságát sem.

Külsőleg az erdélyi címerképek kisebbek az akkori Habsburgokénál. Lényegük — a címerkép maga — azonban ezeknek körülbelül megfelelő nagyságu. Háttere nem oly nagyszabású és jelképes diszitésű, mint a Habsburgokéi. Az erdélyi négyszögbe van foglalva ezen belül koszoru, mely már a címert magát fogja körül. Szögletei és más üres helyei nagyobbára magyaros virág diszüek, vagy gyönyörű brokáttal mintázottak.

Az itt bemutatott Sylvester armalis címere tipusa a magyaros címerképnek. Széle kék, ebben fekete brokátos bibor szögletek. A tojásdad, fent tagolt és a külső keret által vágott iv diszkrét, barnás arany, ebben a koszoru moha zöld színű.

A címertér fent halványkék, a törésből éretlen alma-zöld függöny adja kellemes hátterét az erőteljes, heráldikus színezetű, jól megtervezett címernek: (raj-

⁸ Eredetije az Erd. Nemz. Múz. Itárában.

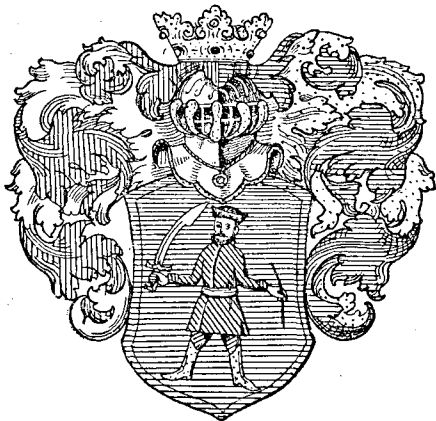
⁹ Körmendi Csoma 1690. (Erd. Nemz. Múz. It.) Cheösy 1624. (Szinyvomatban hr. Nyáry Heráldikájában)

¹⁰ Barkóczy 1631., bárói címere. (Áldásy 150.)

¹¹ Kiváltképen a bárói és grófi címerek.

zunk $\frac{3}{4}$ része az eredetinek.) Kidolgozása finom, gyöngéd. Rajza erőteljes, arányai helyesek. Színezete izléses.¹²

Tartalma tekintetében is gyakori címerkép Erdélyben. A győzelmes harczost ábrázolja s ennek nem lehetett volna tetszőbb, de találóbb címerképet sem adni; — az érdemet az érdem ábrázolásával jutalmazván. Ez nemcsak magyaros, de a természetes emberi gondolkodásnak is legjobban megfelelő. Ilyen a szintén bemutatott nádasi Pap, Fazakas és dési Alvinczi¹³ címer is. Az utóbbinak szerzője nem volt foglalkozás szerint katona, hanem hivatalnok; a désaknai sóbányák inspektora. Foglalkozását a toll jelképezi, melyet bal kezében tart, jobbában kardot markol, mint a XVII. század magyarjának mindennapos, ha ez



A dési Alvinczi címer. 1640.

esetben nem is hivatásszerű fegyverét. E négy bemutatott, valamint az alább felsorolandó címerekből megállapíthatjuk a magyaros címer tartalmának és gondolatának jellegét, mely magyarossá, nemzetivé teszi, s gondolatszépsége, nemessége, logikussága folytán minden nemzet heráldikája közt előkelő helyre sorozza.

Az erdélyi heráldikának lényege tehát:

1. az **emlékszerűség**, az érdem szerzés jelenetét megörökítő, vagy jellemet rajzoló tartalom.

2. Az **egység**; csupán egy tárgynak egyöntetű teljes előadása.

3. Az **értelmesség**; a tárgy közvetlen vagy jelképében is egyszerű előadása.

4. A **cselekményszerűség**; a cimertárgy aktivitásának ábrázolása.

5. A **választékosság**: szigorú különbségtétel a címer képbe való, vagy nem való dolgok közt.

6. A **természetesség**; mely módot ad az emlékszerű, értelmes tartalom magyaros megjelenítésére, — és

7. a **heráldikus jelleg**; a címer alkotó részeinek tárgyszerű, plasztikus ábrázolására.

Im, ezek azok a vonások, melyek minden nemzet heráldikájától megkülönböztetik a miénket. Ezekben áll a **magyarosság**, vagyis nemzeti karakterünknek megfelelő tartalom és előadás.

Lássuk most természetben a magyaros címert. Vizsgáljuk meg, hasonlítsuk össze a párhuzamos

¹² Leírása: Kék paizsban, fehér struczttal tűzött, kerek, fekete magyar kalapos — alul csipkés, lánczpancézél inge alatt hátul hosszabbra szabott, nyaknál, csuklók felett és alul látható veres kabátos, megyszín nadrágos, sárga csizmáz vitéz; oldalán hüvelyében görbe karddal; jobbában görbe kardot tart, melyre turbános török fej van szurva. Koronás, zárt sisakjának takarói kék-arany, vörös ezüst (szöveg szerint variorium colorum) színűek.

¹³ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. levéltárában.

Habsburg heráldikával annak minden részletét, hogy nemcsak lényegében, de alkotóiban is különbséget tudjunk tenni a magyaros és nem magyaros közt.

A paizsról.

A rajzban bemutatott négy erdélyi eredeti címerkép paizsából a nádasi Pap (1605.) Fazakas (1609.)¹⁴ és Sylvester (1615.) egyforma szabásu. Tagolásuk nem nagy; inkább egyszerűnek mondható. Általános formájuk leginkább a kerek talpu alaknak felel meg; festőjük — mert mindhárom egy kéz munkája — következetesen e formát használja, mint hadi paizsot. Ezt látjuk kisvárdai Chuta Miklós (1606. május 5.),¹⁵ Buzay Mihály (1606. aug. 16),¹⁶ Zeöchyedi Boér Matok (1607. jun. 12.),¹⁷ vécsi Szindi alias Albertfi (1607. aug. 21.)¹⁸ és Bethlen Gábor (1620. sept. 18-án kelt¹⁹ armalis töredékének címerképén valamint Varju János 1625. május 25-iki paizsán.²⁰

Alakjuk kevésbé domboru perem, tagoltan kezdődő, kissé homoru de sima oldalak, s alul kettős tagu, majd kis csücskébe futó paizs láb. E csücske a csücskés talpu paizsot juttatá eszünkbe, azonban a vonalak általános menete inkább a félkörű, vagy nyújtott háromszegletű típust mutatja.

Későbbi erdélyi címerképeinknél is a kerek talpu paizs, kissé renaissance izlés szerinti alakja a szokásos. Erre emlékeztet gerseni Gregus János (1624. ápril. 28.)²¹ Farnadi Lőrincz (1638. jan. 21.),²² Vajda János (1638. jul. 4.),²³ váradi Thuri István (1649. jun. 27.)²⁴ Turi Ferencz (1658. április 16.)²⁵ paizsa.

Tisztán formált kerek talpu paizsa van Dobó Gergely (1668. márcz. 31.),²⁶ tokaji Szathmári István (1678. okt. 18.)²⁷ és Mezei Kristóf (1681. junius 12.)¹⁸ címerének.

Ezekből következtethetők a magyaros hadi (militare.) paizs **kerek talpu**.

Gyakori címerleveleink rajzában és szövegében a három szögletű (triangulare) forma. Alakítása különböző, de mindenik megegyezik a karcsubb alakban és csücskében végződésben. A bemutatott Alvinczi címer paizsa, szöveg szerint is triangulare.

Háromszögletű típusu paizsunk nem ritka; ilyen Gyulay Pál (1577. nov. 4.),²⁹ Kastelló Ferencz (1597. május 14.),³⁰ Alia Farkas (1597. jun. 1.),³¹ Somogyi Benedek (1599. jul. 12.),³² Fenessy István (1599. jul. 25.),³³ Farkas György (1610. jul. 5.),³⁴ Szinthey Mihály (1630. április 20.)³⁵ ennek tiszta középkorias, háromszögletű alakja van. Csizmadia Miklós³⁶ (1638. nov. 16. felső vonala kissé szivalakura képzett.) és Bernád János (1672. decz. 20.)³⁷ paizsa.

E két gyakori formájú paizson kívül ovális, kerek, négyszögű és ötszögű is fordul armálisaink szö-

¹⁴ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

¹⁵ Szövege és rajza Áldásy 445 l.

¹⁶ U. o. 67. l.

¹⁷ U. o. 98. l.

¹⁸ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. levéltárában. — A Gen. Füzetek 1903. évf. 4. számában közölt rajza nem az eredetiről készülvén, attól némileg eltér. Itt az eredetiről szólunk.

¹⁹ Áldásy 119 l.

²⁰ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

²¹ Áldásy 128. l.

²² Az eredetiről festett másolata az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

²³ Áldásy 167. l.

²⁴ U. o. 189 l.

²⁵ —²⁶ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

²⁷ Áldásy 245. l.

²⁸ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

²⁹ —³⁰ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

³¹ Áldásy 90 l.

³² —³⁷ Eredetije az Erd. Nemz. Muz. Itárában.

vegében elő. Ovális paizs van írva és festve a szőlőskei Szőlőssyek 1681. évi ármálisán.³⁸ Szalay Pál 1580. évi³⁹ armálisának paizsa szöveg szerint triangulare, címerfestményén azonban a címerkép ovális paizsba foglalt; kerek vörös paizsa van az újtordaiak 1619. évi⁴⁰ címerképének, e kerek vörös paizs azonban háromszögletűből képzett renaissance formájú, kék paizsba van az eredeti foglalva. Négyszögletű (ruta) paizsa van a csikszentsimoni Endes címernek 1639-ből.⁴¹ Ötszögletű a nagyenyediek 1658. évi címerének paizsa — ez különösen azért érdekes, mert a szöveg leírja annak nemcsak formáját, de hajlásait is.⁴²

E négy utóbbi paizsforma a példákbl láthatólag ritka.

Az erdélyi paizsok alakja, mint a felhozottakból kitetszik, inkább egyszerű, mint cifra. Jellemző, hogy mindig szimmetrikus s a tárcsa alakok teljesen hiányoznak közülök.

A Habsburgok paizsai nagyjából tagoltabbak az erdélyiekénél. Kerek bevágások szakítják meg vonalait, olyan bevágások, melyek hajdan a kopja támasztására szolgáltak, — azonban a címerfestők czélját nem értvén meg, alul, felül, sokszor párosan alkalmazták; ilyen gerendei Hegedüs Benedek 1600 márczius 21-én kapott címerén; a paizstalpon kettő van.⁴³ Sleger Mátyás 1600 május 1-én kelt armálisának paizsán fent négy, alul kettő.⁴⁴ Általában a Habsburg paizsok hosszabbak és keskenyebbek az erdélyiekénél. Vannak azonban itt is nagyon csinosan szerkesztettek s tiszta csücsköstalu és kerekstaluak is. Tipusuk azonban a a hosszas csücsköstalu felé hajlik.

A paizsok szerkesztésénél eredeti címerleveleink az irányadók.

³⁸ Eredetije Szilágy vármegye lt. V. ö. Gen. Füz. 1904. 21. l.

³⁹ Eredetije Szalay Gyula tulajdonában; közölve a Gen. Füz. címerkönyv melléklete 9. szám.

⁴⁰ Eredetije az újtordai ev. ref. egyház levéltárában.

⁴¹ Siebmacher Siebenb. A Taf. 197. Text 265.

⁴² «Scutum videlicet militare quinquagulare, parte superioris lunae circumum referente, et lateribus utriusque paululum arcum versus incurvatis, ima parte in acutum delinente, coelestini coloris, cuius fundum cespes virides occupat, in quo Grippus coloribus suis depictus, alis expansis, cauda tergum versus sursum versa, pedibus posterioribus divaricatis, quasi iturus, et volaturus stare, pedum autem anteriorum sinistro cor humanum, dextro ensem nudum capulo prehensum tenere cernitur. Supra scutum galea militaris aperta, sive craticulata est posita. quam contegit diadema regium gemmis et unionibus aprime variegatum, cui cor alatum incumbit, stella micante eidem cordi desuper imminente, ex cono autem galeae teniae, sive lemnisei variorum colorum hinc inde defluentes, galeam et scutum ipsum pulcherrime ambrinut et exornant...» (Gróf Kemény József Appendix dipl. Trans. XIX. köt. 123. sz. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában)

⁴³ Áldásy 91 l.

⁴⁴ Áldásy 92 l.

Ilyen híjában a paizsalak megválasztása tekintetében, a szöveg igazit bennünket a helyes irányba. A „scutum militare“, ha a paizskép így jól belefér, kerekstalu; ha nem: úgy a csücsköstalu kell választanunk, bár az, mint láttuk, inkább németes. Tagolása a renaissance stilusnak megfelelő, de elengedhető, mert úgy sem tudhatjuk, milyen volt az eredeti. Az egyszerű, pontosan szerkesztett kerekstalu paizs azért is czélszerűbb, mint a tagolt, mert formája jobban kitetszik — különösen egyszerű rajzban a takarózatból s görbületei nem zavarják a címerképet sem s ezzel körülbelül a vonalak középarányosságát kapjuk meg; miután eredetiben is van a tisztán szerkesztett kerekstalupa példánk, bátorsággal használhatjuk, a nélkül, hogy nemzeti irányunknak ártanánk.

A „scutum triangulare“ a középkornak tipikus paizsa. Egyik kiváló heráldikusunk anachronizmusnak minősíti a XVI–XVII. évszázadból származó címerkénel való használatát. Eredeti adatunk van azonban ennek ábrázolására, bár kevés. Címerképeinknek a zöme e paizsformát tagoltan ábrázolja; e tagolást azonban a „scutum militare“-nál említett okokból nem czélszerű használni. Ezért keressünk heráldikai emlékeink közt más, alkalmas, egyszerű triangulare formát; ilyen nagyszerű Buda János (1583. április 12.)⁴⁵ és ajtoni Zeorger Jakab (1595. április 7-én),⁴⁶ Kovács Péter (1630. április 25.)⁴⁷ és kisgörgényi Incze Márton (1686. április 16-án)⁴⁸ kapott címerének paizsa.

Ezek a középkori, háromszögű paizs formájától annyiban térnek el, hogy a felső két szögletük kissé kihajlik, a felső perem domboru s az alsó szöglet is kissé számárhát forma ívbe török. Így nem vétünk a fejlődés ellen, bárha az igazi háromszögletű paizs használatát igazolná a vele egykoru csörsisak állandó használatát.

Az erdélyiek a paizsot rendesen arannyal kereltették, míg a Habsburgok festői nem. E keretelés heráldikailag kifogásolható, mert csak akkor lenne helye, ha a szöveg előírná, szórványosan azonban a Habsburgok heráldikájában is előfordul.

Az erdélyiek a paizsot mint tárgyat festették, igen helyesen — kissé perspektívába állítva. Ezzel mintegy documentálni akarták az erős védő fegyver jellegét s hogy nem *paizsalaku képet*, hanem *címerképes paizsot* akartak festeni. A Habsburg heráldika paizsai ritkán plasztikusak s vastagságuk sincs éreztetve. A mód, melylyel erdélyi címerképünk paizsait ábrázolták, fényes bizonyossága festőink egészséges, tudatos heráldikai érzékének.

Sebestyén József.

⁴⁵ Áldásy 71 l.

⁴⁶ Áldásy 82 l.

⁴⁷ Eredetije az Erd. Nemz. Múz. Itárában.

⁴⁸ Régi, festett másolata az Erd. Nemz. Múz. Itárában.

Az úri hatóság fejlődése Magyarországon 1848-ig.

(Huszonhetedik közlömény.)

III. KORSZAK.

1723—1848.

*A szent korona s ösiségi szervezet hanyatlási kora.
Az úri hatóság hanyatlása.*

Történeti áttekintés.

E korszak nagy küzdelmek kora, melyet a rendi alkotmány eszméi a modern eszmékkel vívtak. A XVIII.

évszáz eszmeáradata lángba borította egész Európát, melynek hullámai hazánkat sem hagyták érintetlenül. A gyújtó eszme az újkori társadalmi szabadság eszméje volt. Míg a hűbéri jellemű alkotmányokban a legfontosabb közjogositványok gyakorlása a kiváltságos rendeket illette meg, addig a modern alkotmány az állampolgároknak tulajdonított közjogokat s kötelezettségeket. Míg a középkori eszmék között egyes kiváltságos osztályok folytak be az államkarat alko-

tásába, s a megalkotott államakarat végrehajtásának ezek voltak az őrei, addig a modern állameszme szerint az állampolgárság nem kiváltsággéppen szerepel a maga jog és kötelezettségeivel. Míg a középkori hűbéri eszmék az egységes államra rombolólag hatottak s a szakadozottság az, mely egy hűbéri államot jellemez, addig a modern állam egységes állami főhatalmat ismer, s az állami főhatalomnak tulajdonítja az akarat megalkotását s annak végrehajtását. Míg a hűbéri eszmék között a gyenge ki volt szolgáltatva az erősnek, a hűbéresek a hűbér úrnak, s az elnyomott alsóbb hűbéresek s városi polgárok az egyedúrnak szabadítókat üdvözölték, addig a modern állameszme minden egyénben tiszteli az önálló erkölcsi létezővel bíró individuumot, megkívánja, hogy mindenki számára egyenlő jogvédelem adassék, mindenkinek joga legyen a jogok szerzésére s mindenkiben mint állampolgárban tiszteltessék a közjó érdekében való kötelezettség teljesítését, mely a jogokban is részességet követel magának. Vagyis a modern állameszme alkateleme a jogegyenlőség. A modern eszmék magukkal hozták a szabadság különböző neveit, a modern társadalmi szabadság hadat izent a helyhez kötöttségnek, fennszóval hirdette, hogy minden embert veleszületett jogainál fogva megillet a mozgathatási, lakhely változtatási, szabad életpálya választási, nőülési szabadság. A társadalmi szabadság eszméje hozta magával, hogy a hivatal alapjául az egyéni érdem tekintessék s a hivatal viselés joga ne legyen bizonyos kiváltságos osztály patrimoniuma. A szabadság, egyenlőség eszméi voltak azok, melyek áthatották a XVIII. század bölcselőinek legtöbbszörét, ezek voltak azok, mely oly ellenállhatlan hatást biztosítottak a francia encyclopaedistáknak. Ezekhez önkéntelenül járult a harmadik testvéreszme, a testvériség, mely az egyenlőség eszméjére támaszkodott.

Ezek az eszmék, mint a fennebbi párhuzamból látható, élénk ellentétben állottak a mult intézményekkel. A szabad eszmék terjesztői megteremtették a nép fogalmát, hirdették a népsouverainitást. Franciaország volt az, melyben a társadalmi szabadság eszméi először létet nyertek, Franciaország volt az, mely a XVIII. században XIV. és XV. Lajos uralma alatt, az önkényuralomnak legfélelmetesebb képét nyújtotta. Ezért nem csoda, hogy ép ez volt színtere az államjogi irodalom forradalmának is, mely a modern államelmélet kifejlesztése érdekében megindult.

A jobbágyság ellentétben állott a társadalom szabadságesezméjével, mert az egyént helyhez kötötte, megvonta tőle a szabad pályaválasztást, igen sokszor a szabad nőülést, megvonta a szabad jogszerzés képességét; mit véres verejtéke útján szerzett, annak gyümölcsét nem ő, hanem ura élvezte; ezért mindezt a társadalmi szabadság alapján támadta meg. Itt nem csak ez gyakorolt befolyást, hanem a mercantilismust követő physiocratismus és az ezt követő nemzetgazdasági irodalom. A physiocratismus, mint neve is mutatja, a természetet, így a XVIII. században fellendülő természetjogot vette alapul. Mint a természet jog az embert a természeti állapotban fogta fel, úgy a physiocratismus a gazdasági életet kívánta ide visszavinni, melyben a gazdasági működést nem pozitív törvények, hanem természet jog követelmények korlátozzák; így az egyént szembeállította az absolut uralmu államhatalom minden hatóságával s az elnyomott parasztot az önkénykedő földesúrral, a szegény iparost a czéhek tulkapásaival. Az egyéni gazdálkodásnak volt hirdetője s mindazt, mi ezzel ellenkezik, elvetendőnek nyilvánította. Tehát irányára nézve megegyez s voltaképpen nem egyéb, mint a társadalmi szabadságnak a gazda-

sági élet terén való nyilvánulása. A practicus gazdasági életben minden jövedelem kútfejének a földbirtokeket tekintette a phyocratismus, így csak azt tartotta productivnak s a mezőgazdaság felvirulásától várta a közzgazdaság felvirágzását, ezért a lenyügözött földmivelő osztály a jobbágyság felszabadítását kívánta. Erre ez iskola adta meg az első lökést; előhírnöke ennek Sulli, kitűnő képviselői Quesnay, Turgot stb., ezeknek volt a francia forradalomra legközvetlenebb befolyásuk. Hogy ez irány, mint előzője a mercantilismus, nem emelkedett uralkodásra, annak legbizonyosabb oka az, hogy közvetlen utána egy más irány keletkezett, mely tévedések nélkül vette át előnyeit, de azért a kezdeményezés dicsősége a physiocrataké marad. Az új iránynak megteremtője Smith Ádám, ki a jövedelem forrásának a munkát tekinti s minthogy minden embert kisebb-nagyobb mértékben az egoismus vezet gazdálkodásában, mi nem vesélyezteti a társadalmi fennállást, ezért a gazdasági élet minden nemében a szabadságot hangsúlyozza s a társadalom garantíájául a szabad versenyt tekinti. Ő méltatja először a munkamegosztást s munkaegyesítést.

E közzgazdasági irányok voltak azok, mik a jobbágyságot létében megtámadták, mert a gazdasági megkötöttség sehol sem nyilvánult jobban, mint a jobbágnál; ő verejtékes munkájával nem saját érdekét, hanem legtöbbször kegyetlenkedő urának önző vagyonát szolgáltatta. A közzgazdasági irodalom forrongása közepette ez elvek uralomra jutottak; minden állam a mult évszázadban a jobbágyságot megszüntette részint meg egyező, részint eltérő módozatokkal. A szabadság eszméjével karöltve jártak az egyenlőség s testvériség eszméi. Ezek megkövetelték, hogy a jogszolgáltatás terén nemes és nem nemes közt különbség ne létezzék; egy és ugyanazon bíróság mondjon mindenik felett ítéletet, egy és ugyanazon hatóság gyakorolja a közzgazgatást. Ez eszmékkel élénk ellentétben állott az úri hatóság; így ez eszmék győzelmével ez is elenyészett, hogy helyet adjon minden tekintetben a modern állameszme uralmának.

E modern eszmék hazánkat sem hagyták érintetlenül. Igaz ugyan, hogy az időpontot nem vagyunk képesek biztosan megjelölni, midőn ez eszmék hazánkban tért kezdtek hódítani, de a legnagyobb valószínűség szerint az 1791. évet állíthatjuk a fordulópontnak, mely után a modern eszmék mindinkább hívőkre találnak. Tehát minálunk az eszmék forrongása leginkább a XIX. századra esik; de már az 1723. évet követő időkben látjuk a szt. korona s ősiségi elvnek hanyatlását, melynek már az 1715: VIII. t.-cz. kifejezést ad, midőn elrendeli az állandó hadsereg felállítását, így a nemesi kiváltságoknak egyik létokát, a honvédelmet erőtlenné teszi. A török háborúk lezajlása után a nemesi felkelések mind ritkábbak és ritkábbak lesznek, mi már az ősiségi s szt. korona elvi hanyatlását igazolja; s továbbá az 1723. év azért vétetett fel korszakalkotóké, mert az eddig esedékes csakis történeti alapon nyugvó personal unio ekkor nyert jogi szabályozást s ez közelebb hozta, érdek-közösséget létesítvén, Magyarországot Ausztriával, ez a közzség befolyást gyakorolt az úri hatóság történetében is. Ausztriában az úr s a jobbágy viszonya fejedelmi rendeletekkel volt szabályozva, ép ily fejedelmi rendelkezéseket látunk hazánkban is az urbaniumokban. Ilyenek voltak a III. Károly által 1737-ben Szlavonia számára kiadott, de ez hatályt nem ért, 1756. márcz. 15-én Mária Terézia által Szlavonia számára, 1767. jan. 23-án Magyarország (Bánság kivételével), 1779-ben Bánság számára kiadott urbaniumok s szintén 1779-ben adatott ki Horvátország számára is az

urbarium, mely a magyarral igen sok tekintetben megegyez. Ez urbariumokban szabályozva találjuk az úri hatóságot is, de sokkal jobban látjuk a közérdeket kidomborodni, mint a mult korszakban. Szabályoztattak mindazon esetek, melyekben a földesúr jogozott úri szék tartása nélkül eljárni, sokkal nagyobb területet nyer a vármegyei felügyelet. A vármegyei élet szintén igen sokat veszít már 1791-ig bensőségéből. Látjuk ugyan összegyülni a vármegyei nemeseket, de már nem lelkesíti őket az a közfelfogás, mely a mult korszakban a vármegyét oly nagygyá tette.

Az 1780—1790. évig tartó törvényellenes időszakban erős csapást mér II. József a rendi alkotmányra. Ő, ki egy évszázzal előzte meg korát, hiv pártolója a közös teherviselésnek, mely a rendi alkotmány szellemét alapjában rendíti meg; 1785-iki hires rendeletében a jobbágyok szabad költözési jogát biztosítja. Az 1791. országgyűlés reakcióját képezi a rendi alkotmány létének s mintegy előhírnöke elenyészésének, mint az aranybulla a szt. István-féle alkotmánynak.

Igy az úri hatóság hanyatlása 1791-ig is észlelhető, mit abban látunk legközvetlenebbül, hogy a földesúr az urbariumokban megállapított rendelkezések végrehajtójává lesz s továbbá azok a támadások, melyek a nemesi kiváltságok ellen intézettek, arra céloznak, hogy a nemesi ingatlan vesztse el közjogi jelentőségét, mi igen természetesen a szt. korona ősiségi elv hanyatlását mutatja. Az irodalom újabb fellendülésével már elvesztették a rendi alkotmány eszméi vonzó erejüket; a modern eszmék voltak azok, melyek fellelkesítették az írók legnagyobb részét. A francia forradalom eszméinek tiszta pártolását látjuk a Martinovits-féle összeesküvés titokzatos multjában. Ez eszmék párosulva a physiokraták eszméinek behatásával teremtették meg az 1802. törvényhozást, mely a jobbágyokra a szerzési képességet s az actoratust bizonyos mértékben kiterjesztette.

A XIX. évszáz első évtizedeitől látjuk a szabadság, testvériség, egyenlőség eszméinek hódítását. Az évszáz elején Felsőbüki Nagy Pál szavai elhangzottak ugyan s maguk után vonták egy pár konzervatív gúnyos megjegyzését, de a modern társadalmi szabadság eszméinek létét bizonyítják.

A bécsi béke s a szt. szövetség megalkotása után hazánkban is látjuk a modern eszmék térhódítását. Ezeknek lép szolgálatába az irodalom, nagyobb államférfiaink közül nem egy akad, ki tudományosan foglalkozik az új eszmékkel. Az új nemzetgazdasági irodalom hódított. Igen sokan vizsgálni kezdik hazánk közgazdasági viszonyait, megdöbbenve látják az elmaradottságot, de lelkes hirdetőjévé válnak a szabadságnak a gazdasági élet minden ágazatában.

Hazai jog- és alkotmányéletünkben az ősiség volt az, mely a modern eszmékkel ellentétben állott, így ez képezte a támadások célpontját. Utána következett a jobbágyság. A munka volt az, melyet hazánkban is a jövedelem forrásául tekintettek. A jobbágyságban a munka lenyűgözését látták; mert a jobbágy mit szerez, nem az övé, hanem az uré; az ősiség ellentétben állott a szabad rendelkezéssel, megbénította a javak forgalmát, nyügnök tekintetett azon kor írói által, mely miatt a jelzálog-rendszer s a szabad adás-vevés ki nem fejlődhetik, mely útjában áll a hitel kifejlődésének. Ezek az eszmék, melyeket a legnagyobb magyar is magáénak vallott. Ezekkel szemben állott azoknak a csoportja, kik a régi állapotoknak fenntartását óhajtották. Az új s régi eszmék harcát tünteti fel az 1836. országgyűlés. Ekkor a jobbágyság állapota az urbariumok alapján szabályozott. Már

látjuk a törvény szelleméből a modern eszmék felé a törekvést, midőn a jobbágyoknak módot adnak, hogy magát megválthassa. Ennek az eszmének hódol Br. Wesselényi Miklós „Balitéletekről“ 1831-ben irt munkája, melyben 226. lapon ajánlja a megváltást. Az 1836. törvényt az 1840. törvényhozás világítja meg, hol látjuk azt, hogy ha valaki meg is váltja magát, azért az úr hatósága alatt marad. Az úri hatóság ez időszakban is hanyatlík; mint a vármegyei élet egyik nyilvánulása szerepel s maga az úri szék vármegyei küldöttség szerepét veszi fel. Ennek oka a dologi alárendeltség lazulásában keresendő s továbbá abban, hogy közeledés látható a modern állam felé, a melyben a biráskodás az állam feladata. Ezért az urat már úgy tekintik, mint a vármegye megbizottját, kinek inkább kötelezettsége, semmint joga az úri hatóság gyakorlása.

A 40-es évek története tárja elének a nagy küzdelemnek legszebb s leggyümölcsözőbb részét. Látjuk ekkor minden tekintetben a haladást a modern állam megvalósulása felé. Az úri hatóság ellen, mint oly intézmény ellen, mely útjában áll az egyenlőség keresztülvitelének, heves támadások intézettek. Mint br. Wesselényi fent idézett munkájában mondta, eltörendő mindaz, mit a jobbágyi viszony a régi rabszolgai állásból kifolyólag hordoz magán. Legyen helye a jogegyenlőségnek, a közös teherviselésnek. A 40-es években a modern eszmék zászlói alá mind többen és többen tömörülnek, s mint az egész nemzetet átható kívánság jelentkezik a jobbágyság eltörlése, az urbéri terhek megváltása, az úri hatóság megszüntetése. Ennek ad kifejezést Palugyai is „Megye rendszer“ I. „Megye alkotmány“ 83, 84, 211. lapján, melyben kifejezi az úri szék roz szervezetét s midőn rátér a javítás módjainak lehetőségére, abbéli reményét ecseteli, hogy javításra nem lesz szükség, mert a szabadság s egyéni tulajdon eszméinek megfelelőleg meg fognak szüntetni. (1844.) Ez eszmék forrongását tünteti fel a 40 éves irodalma, csak alkalomra volt szükség, mely őket megtestesülésre segítse. Ez alkalom nem soká késett s hazánkban is győzelmet nyert a modern állameszme.

Egész sorozatát lehetne azon dicső emlékü férfiaknak felemlíteni, kik a társadalmi szabadság szent eszméjét szolgálták s győzelemre juttatták. Elég lesz, ha felemlítjük azt, kinek nevéhez az átalakulás minden mozzanata kötve van, ki maga egész eszme, kinek lángszavaira megmozdult az egész ország. Ez Kossuth Lajos. Ő volt, ki hirlapírói működésével s szónoklataival leghathatósabban munkálta a modern eszmék győzelemre jutásának útját. Az 1848. évi törvényhozás, míg a magyar államnak léte van, míg csak egy magyar szó hallható a földön, mindig emlékezetes marad. Míg a francia forradalom viharjai közt a nemesség fosztatott meg jogaitól, így az átalakulás lefelé történt, addig hazánkban a rendi alkotmánybeli nemzet, a magyar nemesség, a szt. korona tagjai osztották meg jogaikat az alantas állásuakkal. Tehát ekkor se dobta el a magyar nemzet a történeti multat, nem járt el radicaliter, hanem a jogfolytonosságot véve alapul, a nemesség jogait terjesztette ki a nem nemesekre. Így nekik is részt adott az államkarat létesítésében, a végrehajtásban, az állami hivatalokban. Ezzel meg volt a jogegyenlőség, mi szükségkép vonta maga után a jobbágyság, úri hatóság, urbériség megszüntetését; a népképviselőt, közös teherviselés, sajtó, vallás, tan-szabadság kimondását. Ezekkel romba dönt a rendi alkotmány s helyét a modern népképviselői alkotmány foglalta el. A bekövetkezett szabadságharc gyászos kimenetele siralmas volt a nemzetre, elvételét tőle

az, mit egy hosszú súlyos küzdelem útján vívott ki magának, felfüggesztetett az alkotmány, Magyarország besoroztatott osztrák provinciának s az ausztriai törvények léptek hatályba. Az érvénybe lépett p. t. k. a jobbágyság létezését tilalmazta s az úri hatóság már Ausztriában is megszűnt, így az 1848. évet követő időkben az absolut kormány alatt is e tekintetben a jogegyenlőségnek elég volt téve. Ép így nem létezett

hazánkban az úri hatóság a provisorium idejében 1860—1864-ig sem, bár ekkor a dicasteriumok visszaállították. Az úri hatóságot tehát az 1848. törvényhozás megszüntette, az absolut kormány az urbéri váltságot, vagyis mint hivni szokták, a földtehermentesítést eszközölte, de nem azon intenciók nyomán, mely a magyar törvényhozást működésében vezette.

Dr. Endes Miklós.

A mezőkövesdi Ujfalvi család.

Az Erdélyi Múzeum-Egyesület bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi szakosztálya 1906. április havi felolvasó ülésén Gyalui Farkas ismertette néhai *Ujfalvi Sándor* nagybecsű emlékiratait, melyet az író végrendeletéből az Erd. Nemz. Múz. kéziratára három negyedréte alaku kék bársony kötésű kötetben őriz.

Röviden a kolozsvári sajtó is megemlékezett róla és az irodalom iránt érdeklődő közönség tudomására hozta, hogy az Egyesület a közel jövőben ki fogja adni.

A kedvesen csevegő, tanulságos memoire a XVIII. század utolsó évtizedét s a letűnt eseménygazdag XIX-ik század társadalmi életét a legváltozatosabb, leghűbb és szingzagdag képekben állítja az olvasó elé 1849-ig, hol sajnos csak beiratlan pusztá, fehér lapok mutatják, hogy érdemes írójukat becses munkájában valami megakadályozta. Talán az ötvenes évek rendőr-szellemű kora, a midőn a gyászos emlékü negyvenkilences napokról még gondolkozni sem volt szabad.

A gubernium korszakát élő Erdély valóságos szépirodalmi lapja, — sőt mondhatnánk helyesebben — életrajza e mű s mint ilyen pótolhatatlan irtó tölt be a magyar memoire irodalomban.

Ez impressio folytán nem tartjuk érdektelennek, ha Ujfalvi Sándor családjának genealogiáját folyóiratunk olvasóival és így az érdeklődő közönséggel is megismertetjük s annak során majd látni fogjuk, hogy e régi nemes családnak nem egy tagja az irodalomban is ismert név s az írói talentum csaknem öröksége a memoire író ágának.

Az Ujfalvi család régi székely eredetű, nemes familia. Ős fészke Csejdi és Székes, két szomszédos kis község Maros-Torda vármegye marosi felső járásában, az egykori Maros-széken. Legrégibb ismert adat, mely a családról szól, az 1602 augusztus 16-iki Bástaféle összeírás, hol *Ujfalvi János* gyalog szabadost (pixidariust) említik Czied, vagy Csejdről.¹ 1615-ben az előbb említett János a koronkai mezőn tartott lustrán ugyanonnan mint szabados szerepel. 1647-ben *István* és *Mihály* szabad személyek (personae liberi) Csejdről.²

Apafi Mihály 1672 július hó 8-án Gyulafehérvárt kelt armálisában mezőkövesdi *Ujfalvi Jánost* hadi szolgálatainak és érdemeinek elismerésül nemesíti és neki címert adományoz. A címer leírása, mint rajzunk is mutatja, a következő:

Kék hadi paizsban, zöld ruhás vitéz áll, kinyújtott jobbában lándzsát (lanceam) tartva. A paizsot koronás zárt sisak fedi, kék-arany, vörös-ezüst (variorum colorum) takarókkal.³ Mint látjuk, a család

¹ Szádeczky Lajos: Székely Oklevéltár V. k. 279 l.

² Marosszéki székelyeknek összeírások (Lustra) a szövegben jelzett évekből 26, 56 lev. Eredetije az Erdélyi Nemzeti Múzeum kéziratárában. XVIII. századbéli másolat.

³ Kihirdetve Marosvásárhelyt, Marosszéken 1674 április hó 29-én Galambfalvi György jegyző által. A nemesség megerősítve és igazolva Ujfalvi János és Mihály de Csejdi kéré-

már 1602 óta hadi szolgálatban állott ugynevezett szabados (szabad gyalog székely, pixidarius) volt. A címeres nemesség adományozás csak a hadi szolgálatok jutalmául a vele járó s szorosabban körülírt jogokat juttatja a család birtokába. Ez időtől kezd a család kiemelkedni, a joghoz birtokot is szerezni s mint a a következő adatokból látni fogjuk, a nemesség szerző ág Mezőkövesdet bírja s állandóan ott is él.

Ujfalvi János és neje *Adorján Anna* Kövesdet kapja birtokul,⁴ valószínűleg házasság útján.

A nemességszerző s a genealogiai táblázatban szereplő *I. János* neje *kilényi Székely Klára*.⁵

1685 június 9-én ott találjuk a megyesfalvi Matykó rétin tartott generalis collustration Gyulafi László főkapitánysága alatt mint nemest Kövesdről. Ismét 1691 július 6-án szentgerliczei collustration Kereszturi János főkirálybirósága alatt.⁶

1697-ben az Erdélyi Udvari Cancellaria egy rendeletében *I. János* és *Gábor* hites jegyzők (juratus-notarius).⁷

Ugyanezen *I. János* lehet az, ki 1699 december 3-áról a kövesdi ev. ref. egyház tagjai közt conjuratus nemes (presbyter-féle).⁸

A családfán el nem helyezhető, de tényleg szerepelt tagok és nemesek *I. János* korában: *István*, *Balázs* és *Mihály*, kik 1677-ben lustrálnak Csejdről. Ismét *Mihály* 1685-ben ugyanonnan.⁹

István szántóföldjét 1687-ben, mint a csejdi templom örökségét említik.¹⁰ *Mihály* említve mint reformatus conjuratus Csejdről, az 1694—1721 közötti évekből.¹¹

I. János 1702-ben a kövesdi ev. ref. templom praedikátori székére egyszer vágott zöld posztót ado-

sére Bécs 1789. szeptember 14-én. Eredetije pergamenen a címer helyének üresen hagyásával, teljesen ép függő pecséttel az Országos Levéltárban. Itt megjegyzem, hogy Siebmacher Wappenbuchja Siebenbürgischer Adel című kötetében közli a rövid címerleírást s a megfelelő táblán a czimmerrajzot. A rajz hibás, mert a paizsban feltüntetett alak *behajtott* jobb karjában *lobogós kopját* tart és nem lándzsát, mint a címerleírás minden kétséget kizáróan bizonyítja: «Scutum videlicet stb. dextera manu extensa lanceam tenere visitur.» Az itt közölt rajzot és leírást az Országos Levéltárban őrzött eredeti armális szövege alapján adjuk. A megerősítésre vonatkozó adat közölve Illéssy és Pettkó: Király Könyvek. LIV. 235.

⁴ Mike Sándor: Erdélyi nemzetségek U. betű. Eredeti kézirat az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában.

⁵ Mike S. Collectio Genealogica nobilitatis Transilvaniae. B. 2. Ebből közli az Ujfalvi családra vonatkozó adatokat Kővári László: «Erdély nevezetesebb családai.» 244 l. és tőle Nagy Iván: «Magyarország családai» XI. k. 383 és 384 lapjain.

⁶ Előbb idézett lustrakönyv. 231 lev.

⁷ Székely Oklevéltár VII. k. 32 l.

⁸ Visitatoria eccl. reformatarum, in sede siculicali Marus dispensarum. 1692. 4^o. Eredetije a maroskőri ev. ref. esperesség levéltárában, Marosvásárhelyt.

⁹ Idézett lustra 107, 108 és 164 lev.

¹⁰ 1687-beli matricula. Eredetije 8-ik jegyzetben idézett helyen.

¹¹ Lásd 8. jegyzet.

mányoz.¹² Ekkor már öreg ember lehetett s valószínűleg egy pár évvel ezután meg is halt, mert 1711-ben id. árva Ujfalvi Jánosné adományoz a kövesdi templom számára egy borshimes abroszt.¹³

Fiát II. Jánost 1715-ben Siketfalváról, mint reformatus marosszéki nemest említik.¹⁴ 1710—18. közt kövesdi erdeje tiltása ügyében perel, főperceptorri hivatalt visel (főadószedő, királyi pénztáros). Neje harczói Gálfalvi Krisztina pedig 1718-ban Süketfalváról szántóföldjeit, majd kövesdi határerdeit tiltja.¹⁵

Ujfalvi II. Jánost 1718-ban királybíróvá választják és felesketik. E hivatalában találjuk 1744-ig, mely idő alatt neve sűrűn fordul elő a szék hivatalos aktáiban.¹⁶ Siketfalván is sokat tartózkodik említett neje birtokán; mert ismeretes, hogy ott a Gálfalvi családnak birtoka volt. Ugyanezen családnak másik ága Harczón és a vele szomszédos Kövesden is birt és Harczót előnevül is használta.¹⁷

II. János Kövesden is tartózkodott, hol atyjának birtoka volt. Ezt bizonyítja mindkét helyről kelt néhány missilis levele. 1732 július 9-én Nagyernyéről ir gr. Teleki Sándorhoz Gernyeszegre valami Szöcs László nevű szabad székelyről; Siketfalváról ugyan ő hozzá gazdasági ügyekben 1734 május 14-én. Samu



fiát ajánlja Mezőkövesdről 1739 április 15-én kelt levelében, ki a reg. major cancelláriánál esküt tett hivatalos. Ugyanezen év május 1-én Mezőkövesdről megköszöni Telekinek a fia érdekében tett pártfogását s betegségéről panaszodik.¹⁸

¹² Lásd 10. jegyzet.

¹³ Ugyanott.

¹⁴ Idézett lustra 303 l.

¹⁵ Marosszék levéltárának Generalis Indexe 1710—1840. Maros-Torda vármegye levéltárában Marosvásárhelyt. Itt megjegyzem, hogy Kóvári L. és Nagy Iván Mike S. Collectio genealogicájából merítvén adatait II. János nejeül Oláh Erzsébetet említik. A táblázatban én iselhelyeztem, de feltételesen és pedig azért, mert említett harczói Gálfalvi Krisztina volt a neje, kinek atya János 1700 körül élt. Ezt Kóvári: Erdély nevezetesebb családai cz. munkájában a Gálfalvi család tárgyalásánál említi is. A fent közölt adathól világosan kitűnik, hogy II. János neje. Lehet, hogy Oláh Erzsébet is neje volt, de valószínűleg kevés ideig éltek együtt, mert e név a felhozott forrásokon kívül sehol sem fordul elő, ezek pedig mint láttuk, egy közös forrásból, Mikétféle erednek. Egy külső körülmény is Gálfalvi Krisztina mellett dönt; ez pedig az, hogy a Krisztina név a közeli nőtudóknál kétszer is előfordul.

¹⁶ Előbbi generalis index. Itt megemlítem, hogy Kemény József: Possessionaria IV. terra siculorum cz. kéziratában 1715-ből Kövesdet említi, mint Ujfalvi János birtokát. Eredetije az Erd. Nemz. Múz. levéltárában.

¹⁷ Idézett generalis index.

¹⁸ Eredeti missilis levelek a széki Teleki nemzetség levéltárában. 1781. X 1. alatt Marosvásárhelyt.

II. János közeli rokonai s talán testvérei a következők, kiket a táblázatban elhelyeznem nem sikerült: *István*, ki 1727 körül kaáli Nagy Pál ellen perel, *Krisztina*, csejdi Magyaros Istvánné. 1744—52 között *Judith*, bööi id. Simon alias Györfi Istvánné. Anna 1764-ben, Nagy Péter neje. 1768-ban *Kata*, Jánosi Zsigmondné.¹⁹

Találunk adatokat a család egy János nevű tagjáról 1767—1771 között, ki 1780—1784 között királybíró (judex regius) és valóságos táblabíró (actualis assessor) volt Marosszéken.²⁰ 1780-ban etfalvi Halmágyi Samu egy peres ügybeli levelében Ujfalvi Jánosnak ír.²¹ 1781-ben II. Józsefnek tesz hűségesküt (homagium) Ujfalvi János alkirálybíró (vice judex regius).²² Közlöm ez adatokat is, de alig hihető, hogy az előbb tárgyalt II. Jánossal azonos lenne, már csak azért is, mert II. János 1718 tól—1744-ig volt királybíró, tehát 40 év mulva aligha élt még, mikor már ekkor 60 év körül lehetett. Így e későbbben szerepelt Jánost, miután a kapcsolatot a családtagok között pontosan s világosan nem létesíthettem, a táblázatból ki kellett hagyni.

II. Jánosnak leánya Krisztina Balogh Ádám neje, fia I. Sámuel, ki 1740 körül aljegyző (vicenotarius) Küküllőben.²³ 1771, 1780 és 82-ben valóságos táblabíró, 1784-ben kiérdemesült aljegyző (emeritus v. notar).²⁴

1751 április 19-én Szőkefalváról ir sárdi Simén Györgynek, kit sógor uramnak mond.²⁵ Ugyanezen év szept. 3-án ugyanonnan egy ismeretlenhez.²⁶ Mindkettőt gazdasági és peres ügyekben.

I. Sámuel kétszer nősül. Első neje dedrád-széplaki Széplaky Klára. E nejétől négy gyermeke született, Klára, Gábor, Sándor és Elek (Mike S. Erdélyi nemzetségek 21. betü.) Ezek közül Gábornak voltak gyermekei. Fiu gyermeke István; ennek, József nevű fiával kihalt a család marosszéki ága. József testvérei közül Lajos nős, de magtalanul hal meg 1868. február 7-én 48 éves korában.²⁷ József leánya Katinka ez ág utolsó sarja kebelel Nagy Pál birtokos neje Szőkefalván Kis-Küküllő vármegyében. A leszármazást a genealogiai tábla mutatja.²⁸

I. Sámuel ez ága a közéletben nagyobb szerepet nem játszik. Bizonyosan gazdálkodók, kisbirtokosok voltak, kik az állami és társadalmi életben a korukbeli nemes emberek puritán egyszerűségében s becsületben éltek.

A család történetére s az irodalomra sokkal fontosabb azonban I. Sámuelnek az az ága, mely második nejétől, magyarnagyzombori Zombori Borbálától való házasságából származott.

E nő első férje Palatkai Ferencz kolozsmegyei birtokos volt és Mező-Palatkán (ma kolozsvári szolga-

¹⁹ Ugyanott. Kata, mint Pálfi Istvánné Mike S. Erdélyi nemzetségek cz. gyűjteményében említve (lásd 4. jegyzetet is).

²⁰ Calendarium Transilvanicum schematismusaiban az idézett évekből.

²¹ Genealogiai Füzetek III. évf. 39 l.

²² Eredeti homagionalis jegyzőkönyv ifj. Biás István birtokában Marosvásárhelyt. Itt felemlitem azt is, hogy a névalírás megerősítésére szolgáló gyűrűs pecsétzimer alakja kardot és nem lánsát vagy kopját tart kezében.

²³ Szádeczky: Apór Péter művei I. 248 l. Syntagma virorum.

²⁴ Lásd 20-ik jegyzet.

²⁵ Eredeti missilis a Teleki levéltárban.

²⁶ Oklevelek törzsgyűjteménye az Erd. Nemz. Múz. levéltárában.

²⁷ Gyászjelentés az Erd. Nemz. Múz. könyvtárban.

²⁸ A genealogia tábla e részét Ujfalvi Károly úr a birtokában lévő régebbi eredetektől állította össze, melyek valószínűleg valami régebbi perhez tartoztak. Egen. táblákat Dr. Gyalui Farkas szívességéből magam is átnéztem s összehasonlíthattam más idézett forrásokból szerzett adataimmal.

birói járási kisközség) élt. Az özvegy 1759-ben ment nőül Ujfalvi Sámuelhez, az akkor 62 éves küküllői főbíróhoz 42 éves korában. Rövid ideig éltek együtt, mert I. Sámuel már 1863 szept. 10-én meghalt. Az özvegy 1808 május 28-án halt meg Kaczkón s ott is nyugszik a családi sírkertben.²⁹ Mint Ujfalvi Sámuel özvegye birja Kaczkót 1772-ben és 1777-ben az ottani ev. ref. templom számára adakozik.³⁰

E házasságból két gyermek származik. II. Sámuel, kinek neje havadi Máté Kata és *Krisztina* Máté Jánosné az írónő.

Itt kezdődik a családnak az a szereplése, melyben már kilép az ismeretlenség homályából, hogy közkincsévé legyen a hazának s irodalomnak.

Az első gyermek Krisztina. Férje Máté János, mezőcsávási birtokos. Krisztina neve már az irodalomé. Részletes életrajza azonban még nem látott napvilágot. Ami adatot tudok róla, azt igyekszem itt csoportosítani, egy-két olyan adattal bővítve, ami még levélárakban hever.

Született 1761. szept. 3-án Szőkefalván. Szépen fejlődő, korán irói hajlamokat mutató s amellet deli termetű nő. A női szépség valódi eszményképe.³¹ Lelkében szunnyadó s később kitörő romantikus érzések a szélsőségek felé hajtják. Elte tavaszán belé-szeret egy előkelő erdélyi főúr daliás fiába, gróf Haller Lászlóba s midőn hírét hallja, hogy a szeretett férfi más nőt jegyzett el, lelkében meghasonulva 1780 augusztus 7-én³² kezét nyújtja egy művelt, de nem szép férfinak, kihez a hitvesi fogadalmon kívül egyéb semmi sem köti. Rövid együttlét után ott hagyja s Kolozsvárra megy, hol a társasélet örömeiben igyekszik szórakozást s feledést keresni. Ez kevésbé nyújt nyugalmat hányódó lelkének s végre is az anyai szeretet ad menedéket a sors viharai között. Ugyanis házasságából egy leánya születik, Klára. Csalódott lelkének fájdalmát kis leányának nevelésében enyhíti. A szépen fejlődő gyermekben saját énjét látja felelevenedni s anyai szívének egész melegével, teljes erejével és odaadásával igyekszik leányát boldoggá tenni s őt 1812-ben szíve választottjához, Kispál László táblai ülnökhöz adja nőül. Erdékes világot vet lelkére két gyászjelentés, miket édes anyja havadi Máté Kata és férje Máté János halálakor irt. Az elsőből tudjuk meg anyja életkorát és halála napját is. Egy gyönyörű kis nekrológ, mely élénk biznysága nemcsak a gyermeki szeretetnek, hanem a mélyenérző, hivatott nőirónak. A másik gyászjelentés férje haláláról egy felelet arra a vádaskodásra, melyben kora társadalmá illette azért, hogy éveken keresztül külön éltek. Hosszasan betegeskedő s szenvedő férjét gyengéden ápolja, fényes tanubiznyságát adván hitvesi kötelességének. Nem szeretett élettársával annak utolsó óráiban teljesen kibékül s megnyugszik abban, hogy családi életének kevés öröme a sors változtatlan akaratának eredménye. 35 évig éltek együtt férjével, ki 1815 márczius 21-én halt meg Mező-Csáváson.³³

Irodalmi szerepléséről s parnói Molnár Borbálával folytatott levelezéséről a jegyzetben közölt adatok-

²⁹ Ujfalvi Sándor emlékirata 1854-ből I. kötet 1—38 lap. Ebben 3 missilis levelet közöl, melyek az ő nagyapja, I. Sámuel 2-ik nejevel házassági idejéből származnak 1759-ből.

³⁰ Szolnok-Doboka vármegye monographiája IV. k. 167. l.

³¹ Beöthy képes nagy irodalomtörténet 2-ik kiadás, I kötet 793 és 794 l. Itt közölve arcképe is, egykori festmény után

³² Kolozsvári Nagy Naptár 1865. 30—33. l. Kővári László közleménye.

³³ Emlékirat I. k. 1—38 lap

ban talál az érdeklődő egyet-mást.³⁴ A memoire író Sándor levelezéseit s verseit Döbrenteinnek adta közlés végett, de azok sajnos mielőtt napvilágot láttak volna elvesztek, vagy lappangnak valahol ma is. 1805-ben Máté Izsák ellen perel egy birtokért, ki öcscsének II. Samunak és neki is apósa volt.³⁵ Meghalt 1818. január 15-én Mező-Csáváson.³⁶

II. Sámuel. Ujfalvi Sándor emlékirata, ki édes atyját tisztelte benne, a következő szavakkal vezeti be reá vonatkozó sorait: „Nagyszüleim második gyermeke volt atyám. Samu.”³⁷ 15 éves korában Récsey Ádámmal együtt katonának áll, de két év mulva a család sok utánjárása és nagy anyagi áldozatok árán sikerült kiszabadulnia. Récsey ott maradt, tábornokságig vitte³⁸ s az osztrák katonai nevelés szellemének eredményeként 1848 október 2-án király személye körüli miniszterséget vállal, majd törvénytelenül miniszterelnökké nevezték ki Batthyányi lemondása után akkor, midőn Jellasich, mint teljhatalmú katonai főparancsnok szoldos hordáival hazánkba készült rontani, hogy itt a rend és „béke szent nevében“ nyugalmat csináljon.

A fiatal, kalandos vágyú ifjú a két évi katonaszkodás után Marosvásárhelyre kerül Máté Izsák jónévű ügyvédhez patvaristának, de a jogi ismeretek nem elégitik ki lelkét. Princzipálisa szép ifjú leányába szeret, de midőn megkéri, természetesen kószarat kap. Ekkor elhatározza, hogy a szeretett leány kezének elnyeréséért érdemeket szerez s haza megy Szőkefalvára gazdálkodni. Nyughatatlan lelke kalandokra csábítja s „falu rossza“, duhaj társaival Pintye Gregort, akkori időben hirhedt oláh haramiavezért keríti kézre. Ezután hivatalt szeretne vállalni a megyénél, de gróf Bethlen Sándor akkor II. Józseftől kinevezett főispán lekorholja s elutasítja a mulatozó s nőcsábító kalandos ifjút. Ez kinyitja szemét, Kaczkóra vonul s szorgalmas munkával igyekszik rendbehozni ez elhanyagolt atyai birtokot. Azután Doboka megyében vállal hivatalt. Gr. Teleki Ádám főispán adóbiztossá, majd rövid pár hónap mulva szolgabíróvá nevezi ki. Fájdalom! jegyzi meg fia Sándor, — hogy „nem a megyei többség, hanem kirekesztőleg a főispán által, mint a ki azon időben a megyei hivatalokat szabad önkénye szerint osztogatta, mert ekkor József esászsár emlékezetes kora volt.“ A hivatalában eltöltött idejéből számos jellemző epizódot ismerünk meg. De ezekről a közel jövőben megjelenő emlékirat bővebben szól. Itt csak annyit, hogy szeretett választottját, Máté Katát, hogy nejevé tehesse kénytelen elrabolni. Kaczkó közel lévén Zsibóhoz a Wesselényi családdal jött összeköttetésbe s egy a Wesselényi üldöztetése korában tett szolgálata ügy, őt, mint később gyermekeit s a család ez ágának történetét szorosabban kötik e nagyhirű és dicső emlékü családhoz.³⁹ 1787—1800 között vice judex nobilium

³⁴ K. Papp Miklós: Történeti Lapok. 1874. 367. l. Figyelő XVI. k. 1882. évf. 228—230 l. Kolozsvári Nagy Naptár 1865. évf. 30—33 l. Ujfalvi S. Emlékirat I. k. Magyarország és a Nagyvilág 1875. 42. szám. 519. l. Versényi György. Ujfalvi Krisztina I—II. közlemény. Erdélyi Múzeum 1897. évfolyamában. 485, 565. l. Greguss-Hunfalvy. Család Könyve I. 1855. Pallas Lexikon illető kötete. Beöthy Zs. Képes irodalomtört. 1—2. kiadás U. Krisztináról szóló részei

³⁵ Generalis Index 1710—1840. Maros-Torda vm. levéltára.

³⁶ Emlékirat I. k. és Gyászjelentés kiadja leánya Klára.

Eredetije az Erd. Nemz. Múz. könyvtárában.

³⁷ Emlékirat I. k.

³⁸ Ugyanott.

³⁹ Emlékirat I. kötet. 1—38 l. E helyen megjegyzem, hogy a Debreczenben megjelenő «Régi Okiratok és Levelek Tára» cz. vegyes tartalmú folyóirat I. évf. 1905. okt.—decz. és II. évf. 1906. jan.—jun. füzeteiben Ujfalvi Sándor emlékirata I. kötetéből apró adagokban közölt egy részt; a kéziratból 60 70 levelet De mintán a mű eddig hiányzó második kötete időközben szeren-

azaz szolgabíró. 1804—1307-ig dobokai alispán.⁴⁰ 1820-ban 6 jobbágy telke van Kaczkón, hol 1824-ben hal meg és temetik el a családi sírkertben.⁴¹ Az emlékiratból kidomborodó egyéniségében egy vas jellemű, férfi korában szigorú erkölcsű embert, jó tisztviselőt, kitünő gazdát és szigorú apát ismerünk meg.

II. Sámuelnek házasságából kilencz gyermek származott. Ezek közül öten, három fiu és két leány, ifjú korukban haltak meg. Az életben maradtak közül IV. Samu és I. Károly hagytak hátra utódokat. Két fiuval bővebben foglalkozunk, kiknek szereplése nemcsak a családné, hanem az irodalomé is.

Az első *Sándor* a legidősebb fiu, a többször hivatkozott emlékirat szerzője, sportíró s az elmúlt XIX. század első felének leghíresebb vadásza Erdélyben. A nagy Wesselényi Miklós kortársa és leghűbb barátja.

Született 1792-ben. Gyermekek- és ifjúkorát emlékiratából ismerjük meg. Itt erről csak annyit, hogy szigorúan nevezték, Enyeden tanult s iskolatársa volt



Dési Agost fölvétele.

Ujfalvi Sándor és Leszay Julia sírköve.

a nála öt-hat évvel idősebb Körösi Csoma Sándornak. Ifjú és férfikoráról legtöbb adatot memoire-ja nyújthat. Abból nemcsak az író, hanem az ember, a becsületes gondolkozású, mély érzésű egyént ismerjük meg párosulva hazája és nemzete iránti lángoló szeretettel. Hivatalokat is viselt. 1811—1820 között esküdt táblabíró (assessor) volt. Szolgált a guberniumnál s pár évig Bécsben az Erdélyi Udvari Cancellariánál. Résztvett az 1848-iki erdélyi országgyűlésen is, de már 1861-ben a Gesamt Monarchie birodalmi gyűléséről mint becsületes magyar hazafi távol tartotta magát. Már atyjánál említett okoknál fogva a Wesselényi házall oly szoros viszonyba jutott, hogy elválaszthatlan bizalmas belső barátja lett Wesselényi Miklósnak mindvégig, annak

esésén megkerült, mint már a cikk bevezetésében említettem, az Erd. Múz. Egyesület az írónak végrendeletileg biztosított elsőbbségi joga alapján elhatározta az egész emlékirat kiadását s a Rég. Ok. és Lev. Tárnál a további közlést megszüntette.⁴² Calendarium Transsilvaniam Schematismusaic jelzett évekből.

⁴¹ Szolnok-Doboka vm. monogr. IV. k. 167 l.

1850 április 21-én bekövetkezett haláláig, sőt azután is, mint végrendeletének végrehajtója s gyermekei gyámja.

1820-ban nősült. Felesége lészai Leszay Lőrincz főkormányászeiki titkár, később nyugalmazott guberniumi tanácsos és neje Inczédi Anna széplelkű leánya volt Julia, kivel a legboldogabb családi életet élte s kitől a kérélnhetetlen halál 1858 február 6-án választotta el. Gyermekek nem volt.

Szeretett nejeének elvesztése utáni élete kevés örömet nyújtott.

1866 július 16-án Kolozsvárt gyógyíthatatlan betegsége miatt önkézevel vet véget életének.⁴² Közrészvét kíséri ki a Monostor-utcza szelid arcú s barátságos öreg lakóját a házsongárdi temetőbe szeretett neje porai mellé.

Emlékiratán kívül, — mely számára a memoire írók között, az irodalomban is előkelő helyet fog biztosítani — sok cikket irt az 1858-ban megindult „Vadász és Verseny Lap”-ban főleg az erdélyi, korabeli vadászéletből s a lap, mely 1863-ban sport jellemrajzát és képét is közölte, hálásan emlékezik meg halála alkalmával öreg munkatársáról.⁴³

Két szép egyszerű sírkő őrzi emléküket a kolozsvári házsongárdi temetőben. Poraik ott nyugszanak a bölöni Farkas Sándor, a Brassai Sámuel és Berde Mózsá sirjai között. Mindkettőnek feliratát Ujfalvi Sándor maga írta. Siremlékeiket fénykép után itt mutatjuk be. A feliratokat, melyeknek minden sora írónk nemes egyéniségét hiven tükrözi vissza alább közöljük.⁴⁴

Elég tekintélyes vagyonát végrendeletileg csaknem mind jótékony, főleg kulturális czélokra hagyta. Ezek közt első helyen áll az akkor szépen fejlődő, ifjúkorát élő Erdélyi Múzeum Egyesület s a kolozsvári Nemzeti Színház.⁴⁵

Öccse IV. Samu. Neje báró Huszár Teréz. Ka-

⁴² Eredeti gyászjelentés. Az Erd. Nemz. Múz. könyvtárában.

⁴³ Leszay Julia sírfelirata:

«Ide tünt le Minden örömeit
A magyar égről E sírba temette
Ósjellegű nőink E látogatott nemzet
Egyik fényes csillaga Női világa
Ujfalvi Sándorné Ha nyomdokaít követi
LESZAY JULIA A férfi tetterős lesz
Meg-tört gyászos férje A haza felvirágozik.»
Vele a jóval Szül. 1800. Kiszzenvedet. 1858. évben.

Ujfalvi Sándor sírfelirata:

«Itt nyugszik
Szeretett neje mellett
UJFALVI SÁNDOR
Született 1792-ben.
Még halt 1866-ban.
Végrendelete mellett hátra
hagyott sírfelirata következő:
«Zord sziklák közt bérczek ormán
A vadakkal harcra keltem
S egy szelid galamb halálán
Mégis megtört szívem-lelke»

Galamb szelid nőm sírjára
Sóhajtás közt hullá könnyem
Szerelmed népem hazája
Tartá csak a lelket bennem

Most teljesül ohajtásom
Itt nyugszom hű társam mellett
S lelkem boldog lesz, ha látom
Felvirulva nemzetemet »

⁴⁴ «Vadász és Verseny Lap» 1866 évf. 21. sz. Az itt közölt élet és jellemrajz 1882-ben is megjelent a Bérczy Károlytól közölt «Hazai és külföldi vadászrajzok»-ban fényképével együtt, mely az Erd. Nemz. Múz. régiségtárában őrzött eredeti olajfestmény után készült. Őriz a Régiségtár egy másik képet is, mely Ujfalvi Sándort neje ravatalánál ábrázolja.

⁴⁵ Végrendeletét, mely a kolozsvári ev. ref. kollegium birukában van, hű másolatban felhasználás végett Dr. Gyalui Farkas szivességéből átnézhettem. Onnan közlöm ez adatot.

tonai pályán működött. 1824-ben báró Frimont huszár-ezredbeli főhadnagy, 1831-től kapitány s ez állásában mint nyugdíjas halt meg.⁴⁶

Az írói hajlam ugylátszik vérbeli sajátság volt a család ezen ágában, mert a rideg katonai élet mellett a természet csodás szépségei is megragadják lelkét, miről a Döbrentei Gáborhoz Szciziliából írt levelei is tanuskodnak.⁴⁷

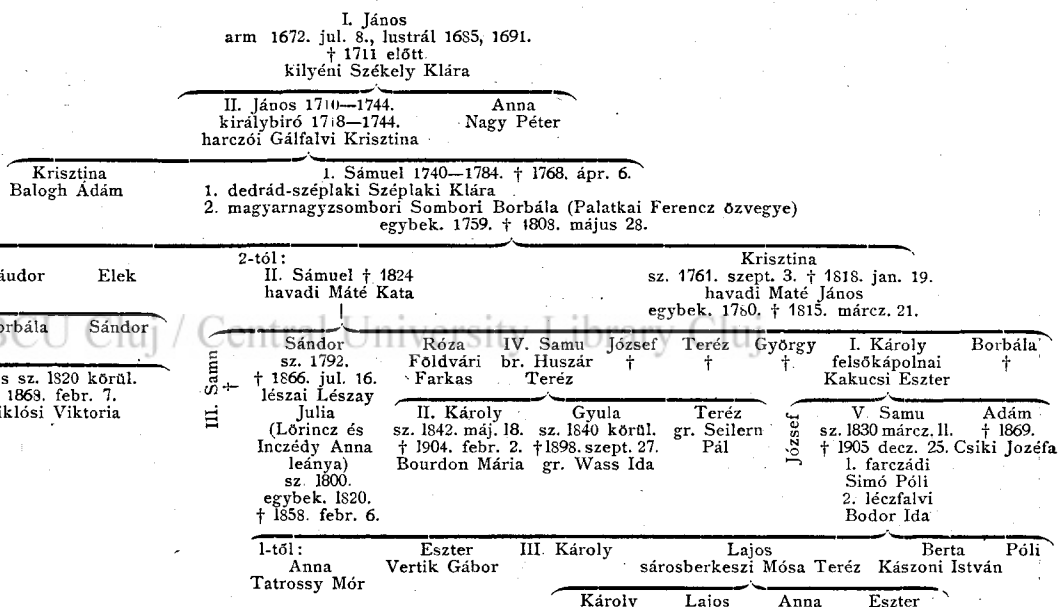
Széles látókörű, olvasott ember. 1823-ban ezredének egy osztályát vezeti Olaszországba s Kassáról indul utnak, hol addig, ugy látszik, állomáson volt. Stílusa egyike a legszebbeknek, még régies, de már érzik a nyelvújítás hatása is. Döbrentei barátsága s hatása meglátszik rajta.⁴⁸

Fia *Ujfalvi Károly* a híres nyelvész, ki nejevel, a művelt Bourdon Máriával Középzásziát utazta be. Mint katonatiszt kezdi pályáját, élte delén lép irodalmi pályára és mint a Magyar Tudományos Akadémia tagja hal meg lakóhelyén, Firenzében 1904 február 2-án.⁴⁹

Károly testvéröccse *Gyula*, neje gr. Wass Ida. Meghalt Mező-Záhon 1898 szeptember 27-én, 58 éves korában.⁵⁰ Kaczkón birtoka volt, de eladta Voith Gergelynek.⁵¹

Midőn a honvédelmi kormány 1849 július 12-én Pestről Szegedre menekült, Kossuth Lajos szemlén megszólította. Feltűnt neki a hatalmas termetű, daliás ifju s kérdezte tőle, hogy nem rokona-e Ujfalvi Sándornak, kire Wesselényivel barátsága idejéből a családi vonások emlékeztették. A felelet igenlő volt s midőn Kossuth az ifjú Ujfalvi bátorságáról s hősiességéről értesült, megdicsérte e szavakkal: „Derék ember vagy fiam!”⁵² A hatvanas évektől kezdődőleg megyei főszámvévő volt Dobokában. Mint vármegyeje küldötte részt vett az 1867-iki koronázási díszbänderiumban. Katszteri becselő biztos, majd mint földadó nyilvántartási biztos hivataloskodott s mint ilyen ment nyugdíjba is.⁵³ Második nejevel 32 évi boldog házasság után halt meg Kolozsvárt 1905 decz. 25-én 76 éves korában.⁵⁴

Gyermekei közül *Károly* takarékpénztári igazgató Nagy-Ilondán Szolnok-Doboka vármegyében. Nőtlen javakorbéli férfiú. Második fia *Lajos* birtokos Kaczkón, de nem a régi családi birtokon, mert az vétel útján a báró Inczédy család tulajdona.⁵⁵ Neje sárosmagyarberkeszi Móra Teréz. Ő tartja fenn egyedül a családfát, miután házasságából két fiú és két leány gyermeke élnek.⁵⁶



Legifjabb *Teréz*, gróf Bethlen Pálné.

Ez ág fiúágon kihalt, de fenntartja a családot az emlékiratíró Sándor ifjabbik öccse I. *Károly*, nejevel felsőkápolnai Kapucsi Eszterrel. Ennek három fia közül *József* ifjan halt meg. *Adám* nejevel Csiki Jozsefával családot nem alapítva 1869-ben hunyt el.

IV. *Samu* a három közül legidősebb, kétszer nősül. Első nejevel farczádi Simó Polival való házasságából hat gyermeke született. Második nejétől léczfalvi Bodor Idától gyermekei nem maradtak. Született 1830 márczius 11-én. Mint tizenhét éves ifjú részt vett a szabadságharcban Zászlótartó volt a Kossuth-husároknál, hol vitézül viselte magát. Több csatában részt is vett, de tépett, rongyolt zászlóját mindvégig hősiesséssel védelmezte.

⁴⁶ Militar. Schematismus idézett évekből.

⁴⁷ Felső Magyarországi Minerva 1828. 1699—1717 l. közli «Szcizilii levelek» czime alatt.

⁴⁸ Kiadatlan missilis. Kelt Rómában 1824 jan. 1-én. Eredetije Oklevelek Törzsgyűjteményében az Erd. Nemz. Múzeum levéltárában.

⁴⁹ Szolnok-Doboka vm. monogr. IV. k. 170 l. Pallas Lexikon. XVI. k. 489 l. Bővebben nem foglalkoztam vele, mert eléggé ismeretes az irodalomban s munkásságát több helyen méltatták.

⁵⁰ Ered. gyászjel. az Erd. Nemz. Múz. könyvtárában.

⁵¹ Szolnok-Doboka vm. monogr. IV. k. 168—169 l.

A család jelenleg élő többi tagjait a genealogiai tábla mutatja.*

Persian Kálmán.

⁵² Az öreg urat személyesen is ismertem. Egy kolozsvári uri társaság előtt beszélte el ez epizódot a boldogult Ujfalvi Samu. Hallomásból közlöm.

⁵³ Özvegye léczfalvi Bodor Ida urnó szives közlése után.

⁵⁴ Gyászjelentése után. Birtokomban özvegye szívességéből.

⁵⁵ Szolnok-Doboka vm. monogr. IV. k. 172 l.

⁵⁶ A család két János nevű tagját elhelyezni nem tudtam. Az első 1809-ben Rosnyai József ellen perelt (Gener Index Maros-Torda vm levéltárában) a másik 1807-ben assessor Kolozsvármegyében (Calend. Trans. Schematismus 1807-ből). Lehet, hogy a kettő egy.

* Az idézett forrásokon kívül átnéztem a «Turul», «Uj Nagy Iván» családtörténeti folyóiratokat. Benkő Károly, Orbán Balázs Marosszékre vonatkozó részeit Hodor Károly: «Doboka vármegye esmertetése» cz. munkáját és Petri Mór: Szilágyvármegye monografiáját. Ellenőrzés szempontjából Pálmai Maros-Torda vármegye nemes családai cz. munkájának a családra vonatkozó adatait Ujat nem találtam benne s közölt adatai a valószínűség és jóhiszeműség mértékét véletlenül meg is ütik.

Nem mulaszthatom el e helyen egyuttal hálás köszönetemet kifejezni mindazoknak, kik ezikkem megírásához szükséges forrásokat számomra megnyitották. Köztük *Kavasz János* maroskövi ev. ref. esperes és *Tótfalusi József* marosvásárhelyi ev. ref. lelkész uraknak. *Uj. Bida István* barátomnak a Teleki-levéltár őrének.

Bodoki Mikó Miklós családi krónikája.

(Negyedik közlemény.)

Ugyan ezen esztendőbe die 22 Decembris jött az szegény Szekeli Bálintné leányom haza Molduából az vajdánétól Jaszvássárról. Igirte űnagysága igen jó akaratját, hogy az vajdának ű nagyságának szól s mindjárt beküldnek ű nagyságok érette s kihozatják Jászvássárra, melyet meg is cselekedett; mindjárt kihozatta, kit Isten fizessen meg mind ezen ez világon, mind az örök életben ű nagyságoknak.

Anno Domini 1658 die 6 Januarii keresztelék itt meg nálam Bodokon az Daczó Péter uram fiát Lászlót, az szentgyörgyi praedikátor Királi uram. Az itt való bodoki Keöpeczi János uram és Cherick Bálint uram feleségestől lőnek komák; nem jövének el az többi, az kiket ű kglme hivatott volt.

Ugyan ebben az esztendőben die 17 Martii jött haza az szegény Szekeli Bálint uram Molduából. Az vajda ű nagysága mindjárt hamar, hogy leányom kijött Molduából, beküldvén érette kihozatta volt; az több summát azon küll az kit innen bevettek volt letötte az vajda űnagysága érte. Az vajdáné űnagysága is maga is száz oroszlányos tallért adott ajándékon az saczbizába. Isten után űnagysága jóakaratójából szabadult bizony meg szegény az ebek rabságából; kiért legyen áldott az űristennek szent neve, hogy kiszabadította az pogány ebek kezéből ű kglmét. Szabadítsa ki ű felsége az többit is mind fejenként szegényeket, szent fiának érdemiért, a lelkiem édes fiamot is Mikó Jánost mind az szegény öcsém uramékkal együtt.

Ugyan ezen 1658 esztendőben die 20. Augusti jövének ki az pogányok Havaseli földiből ránk az Njenj torkán,¹ az tatár chán személye szerént számtalan tatárral, kozák is lévén vele; az sziliszteri basa sok törökkel, az moldovai vajda és az Havaseli-földi Mihály vajda sok oláhokkal. Az nap kezdének derekason égetni, rabolni, Barczaságon az Hétfalukon és Bodolán,² Nienbe, Markosba, Bükfalván és Keökeösbe. Sepsit, Erdeő vidékit, Barczat, Hétfalut, Hidüegit, Árapatakát, Ereösdöt³ mind porrá tevék. Az illicfalvi kastélt és az szentgyörgyit megvevék,⁴ mind elrablák szegényeket az ebek ezen az héten. Csak egy falu sem maradt épen több Málnásnál⁵ Sepsiben. Az én házamat is megtartotta Isten ű felsége és az asztigmatot is itt Bodokon ingyen való nagy kegyelmességiből, kiért legyen áldott ű szent felségének szent neve érette. Hidvégin nyolcz asztagom égett el, búza, árpa, zab; szénám is egy néhány kazal égett ott el. Az Székeli Bálint és Daczó Péter fiam uramék házok, épületek mind elégett, semmi meg nem maradt, csak egy karó is. Erdély országának nagy részit mind elrablák, égeték az ebek és Szilágyságnak is nagyobb részit. Kilenced napig voltak Barczaságon.

Ugyan ebben az esztendőben die 15 Octobris rettenetes nagy hó lött vala. Még öszbúzánk is sok vala arató; zabot semmit még nem is arattak volt, mind oda nyomá az nagy hó. Hogy elmene az nagy hó csak

¹ A körtánok már 17-én kiütöttek Zajzon felől. 19-én Mikes Kelement és hadát a Bodza szorosban megverték, 20-án Brassót megszállották s a falukat égették. Tört. Tár. 1902. 250 l.

² Mikó és Nemes J. adatai itt ellenmondanak: Ugy látszik, hogy Bodolán a kastélyt nem vették meg.

³ Háromszéki faluk. Régebb néhány Felső-Fejérbe tartozott. Barcza = Barczaság.

⁴ Az előbbit aug. 23-án, az utóbbit 24-én. Tört. Tár. 1902. 250 l.

⁵ Málnás Háromszék megyében az Olt mellett Bodoktól északra van. Ma fürdőjéről nevezetes.

elig tudták az földről felaratni; igen nehezen és szaparátlan arathatták.

Ugyan ebben az 1658 esztendőben, die 24 Decembris adá Isten ű felsége reggel hajnalba itt Bodokon ez világra Daczó Péterné leányomnak az ű második gyermekit és fiát Miklóst,⁶ kit Isten éltesen sokáig s neveljen szent neve dicsire, lelkének üdvességire Amen. Kedd napon.

Anno Domini 1659 die 30 Augusti Barcziai fejedelem az Keresztes mezein lévén az erdélyi hadakkal, Rákoczi fejedelmet megértvén onnan küll közelgetni, elmegyén Fejérvár felé alá előtte; onnat is elmenvén Teömeösvárra alá megyén előtte, nem sokad magával.⁷

Ugyan ezen esztendőbe Septemberbe ismét meléje állott az ország Maros Vásárhelyen, Szent Mihály nap tájba Rákoczi fejedelemnek.⁸

Ugyan ebben az esztendőben, Novemberben az budai vezér az Vaskapunál Barcziai fejedelemmel, sok pogánnyal bejövén, Rákoczi fejedelmet Boldogasszony béavatása naptájba⁹ az Vaskapun innen megverte. Az én édes fiam Mikó Mihály oda volt. Isten ű felsége ott megtartotta szegényt.

Ugyan ebben az esztendőben December az budai vezér vissza menvén, egy néhány száz lovas törököt, jancsárt is hagyván, Barcziai fejedelem mellett, ismét rájövén Rákoczi fejedelem, ki előtt Szebenbe megyén be Barcziai fejedelem az törökökkel együtt. Megszállván Rákoczi fejedelem Szebent, rájuk eléggé lötete, vesztegetett heába.¹⁰ Ott körül széllyel az falukat mind elpusztították.

Ebben is az 1659. esztendőben valóba sok változások, zürzavarok, veszedelmes állapotok, nyúzások, fosztások, kóborlások lőnek valóban az mü szegény, nyomorult pusztá országunkban.

Anno Domini 1660 die 6 Januarii az egész jobbágyiságot mind feltámasztá egy nyársban megszáradni méltó Giulai István nevű, sohonnai rossz ember, hogy ha ki mennek Szeben alá Rákoczi fejedelem mellé, mindjárt szabadságot ad nekik.

Die 12 Januarii mind elmenének az én jobbágyim is, az oláhok is, csak az szegény Veres Jakab maradt honn. Oda csavargának egy néhány nap, nagy éhen haza szégyenkedének az álhatatlan koris bestye kurvafiai. Csak heába lön fáradságok az hamis áruló embereknek. Azt az rossz embert az ki feltámasztá ökök mindgyárt megfogatta volt a fejedelem Szebennél.

Anno Domini 1660 die 7. Martii keresztelék itt meg Bodokon az Daczó Péter uram második fiát Miklóst, ugyan az szentgyörgyi prédikátor Király uram, és az itt való prédikátor Keöpeczi János uram asszonyommal, Rophai Mátyás uram, Keoles Péter uram voltak komák; koma asszony nem jöve, csak az itt való prédikátorné volt egyedül.

Ugyan ezen esztendőbe az budai vezér ismét ránk jövén számtalan pogánysággal. Kolosváran felljel Fenes és Gyalu között megvíván die 22 Mai Rákóczy fejedelemmel és Erdély országi hadakkal és fizetett ha-

⁶ Apor Péter Daczó Péternek csak két gyermekéről, Lászlóról és Jánosról emlékezik meg. Miklóst és az 1664 jun. 24-én született Annát nem említi. V. ö. 59 l.

⁷ V. ö. Nemes János naplójával Tört. Tár. 1902. 253 l.

⁸ A határozatot szeptember 27-én hozták s a fejedelem már bevonult Marosvásárhelyre. Tört. Tár. 1902. 254 l.

⁹ November 22-én. Tört. Tár. 1902. 255 l.

¹⁰ Erdélyi Orszgy. Eml.

dakkal, nagy vérontás lött. Az fejedelem maga is igen megsebesedvén, az pogánság vött győzedelmet. Sok böcsületes atyánkfiai maradtak oda. Az én édes fiam is Mikó Mihály is most is ott volt ezen az harczon is az lelkiem. Isten ő felsége ott is megtartotta szegénnyt; kiért legyen áldott az ő felsége szent neve örökké érette, hogy ingyen való kegyelmességéből megoltalmazta. Csak egyedül szakadott az lelkiem édes fiam először az társaság és üsmerősei közül; ugy is jött egy darabig.

Ugyan ezen 1660 esztendőben die 4 Junii adta Isten ez világra az Szekeli Bálintné leányom harmadik gyermekit és fiát Mihályt, kit Isten éltesen sokáig s neveljen szent neve dicsiretíre, keresztyén anyaszent-egyházának épületire, lelkének üdvességire. Amen.

Die 15 Junii hallók meg először, hogy Rákóczy fejedelem megholt Váradon az seb miatt.

Barcziai fejedelem is kijöven Szebenből, budai vezérhez ment; együtt vele Várad alá mentek. Ali basát is az fővezér az portáról számtalan pogánynyal ki küldvén, Váradot megszállották, szörnyen lőtették, vítették, végtére meg is adták az pogány ebeknek.¹¹

Ugyan ezen 1660 esztendőben Szekeli Sámuelék mind feltámaszták az egész Háromszéken levő minden rendeket, mind jobbágyot, cigányt, oláhot. Sok prédálást is cselekedének némelyek közülök; meg is ölének egy néhány emberséges embereket ártatlanul.

Die 4 Octobris Bitához¹² szállíták mind fejénként táborba őket. Valóban nagy félelem, rettegésbe voltunk. Székeli Bálint, Daczo Péter fiam uramék és a lelkiem Mikó Mihályom nem merének megmaradni, elmenének előtök.

Die 9 Octobris onnat Bitától megindulván, minden rendeket felvévén az kiket felvehettek, Erdővidékire a Barot rétime szállottak által. Rettenetes nagy félelemben, rettegésbe voltunk ez néhány nap miattok.

Die 11 Octobris egynehány száz lovas — csíkiak is lévén köztök — kiküldvén az Rikán,¹³ mivel megértvén, hogy az Barcziai fejedelem fizetett hadaiba és az Udvarhelyszéki és Marosszékiek Barcziai Gáspár urammal Keőhalom székben vadnak, rájuk ütven Kaczán az Udvarhely székiekre, le is vágta benne azokban szegényekben, mivel hírek sem lött benne ezeknek menetelekben. Onnat Mikwasarra¹⁴ menvén által, ott lévén az fizetett hadakban, az Marosszékiek Szentpéteren¹⁵ lévén, azoknak hírekkel lévén, mindjárt megsegélték. Ezen közbe Barcziai Gáspár uramnak is híre érkezvén, Keőhalomba levén egy rész haddal, mindjárt megsegévték őket, igen vágta ezeket és mindenütt hátokon lévén, az baróti rétimeg úzták, vágta őket. Ott Szekeli Samuel is ki seregelvén, közel lehetek háromezeren vele. Barcziai uram akkor először hatszázad magával ha volt; mindjárt megfutamodtak, semmit nem is harcoltak, csak vágta fosztották őket, főképpen az gyalogját.

Ugyan die 11 Octobris Daczo János uram is kevés nemességgel kijöven Brassóból, Székely Bálint és Daczo Péter uramék, fiam is Mikó Mihály a lelkiem, ő kglmével voltak. Szentgieorre jöttek fel.

Die 14. Az mi keveset felvehettek az háromszéki

¹¹ Az ostromot és védelmet részletesen elbeszéli Szalárdy János Siralmas krónikájának 545–574 l. s Várad várának elvesztése című kéziratban maradt művében. A feladás aug. 27-én történt.

¹² Bita, Háromszék megyében. A régi Kézdi szék egyik nyugati határfaluja.

¹³ Nagy erdőség. L. Orbán Balázs. Székelyföld leírása I. 229–35. l.

¹⁴ Kacza, Mikvásár Nagyküküllőmegyében.

¹⁵ Homorodszentpéter Udvarhelymegyében.

uraimba és az kevés nemességgel Daczo János uram Málnásra jöve fel estvére.

Die 15 Baczonhoz¹⁶ mentek által Barcziai Gáspár uramhoz; ott Baczonon alol volt táborba.

Ugyan 1660 die 16 Octobris ebédkor tájba jöve haza az én szerelmes kedves fiam Mikó Mihály az Baczoni táborból igen betegen. Azon éjjel betegült volt ott meg az lelkiem édes fiam.

Die 4 Decembris éjjel után változék halálra az én szerelmes lelkiem, édes, szép, ifjú legény fiam Mikó Mihályom és reggel kilencz óraker tájba szólítá ki Isten ő felsége s kíváná meg az lelkit a lelkiemnek, ebből az kevés ideig tartó és álmhoz, vagy árnyékhoz (használó), semmire kélő, állhatatlan, rossz, kevés ideig fénylő, gyönyörködtető világból; hét egész hétig (tartó) nehéz és igen súlyos betegségi után, szintén virágzó korára. Most érkezik vala az én erőmöt, minden világi gyönyörüséget elfogyató szép olajfaágam nekem és édes anyjának koporsónkig való igen nagy szübeli keserüségünkre és életünkig való szomorúságunkra, szintén huszonnegyedik esztendejébe, most járván juniustól fogván az lelkiem.

Die 8 Decembris tevők koporsóba az én vénségemnek istápját és homályos szememnek szép fákláját, az én lelkiem szerelmes, igen-igen kedvem szerént való szép fiamat, vecsernyekor.

Die 9 Decembris temetők el az én erőtlenségemben megnyugtató s értem hadakozó, minden gondomtól, fáradságmentől megmentő s oltalmazó, reménységemnek nagy oszlopát és erős támaszát, az én lelkiem szerelmes, szép, virághoz hasonló, engem gyönyörködtető édes Mikó Mihály fiamat; kiért ha lehetett volna, bizony mindjárt örömet meghaltam volna a lelkiemért.

Anno Domini 1661 die 13 Junii adta Isten ez világra Daczo Péterné leányomnak az ő harmadik gyermekeket, első leánykáját; kit Isten éltesen sokáig szent neve dicsiretíre, lelke üdvösségére. Amen.

Ugyanezen 1661 esztendőbe die 14 Junii keresztelék itt nálam meg a Székely Bálint uram harmadik fiát, Mihókot.

Anno Domini 1664 die 24 Junii adta Isten ő felsége ez világra a Daczo Péter uram harmadik fiókot, kit Isten ő felsége éltesen, neveljen, tartson meg sok esztendeig, szent neve dicsiretíre, lelke üdvösségére. Amen.

Ugyan ezen esztendőbe, die 10 Augusti itt Bodonkon az Daczo Péter uram leányát Annát, az kis fiát Jancsit keresztelék meg.

Anno Domini 1665¹⁷ die 25 Maji adta Isten ő felsége ez világra az Szekeli Bálint uram negyedik fiókot. Az nap pünkösdhétfő volt. Kit Isten éltesen, neveljen, tartson meg sok esztendeig szent neve dicsiretíre, lelke üdvösségére. Amen.

Anno Domini 1666 die ultima martii az Szekeli Bálint uram kis fiát, Miklóst¹⁸ keresztelék meg Killyenben nagy hirtelen, mivel igen beteg volt, elsebesedett volt szegényke.

Ugyan ezen 1666 esztendőbe die 3 Aprilis hajnal előtt három óraker tájba szolította Isten ő felsége ki ez szemfényvesztő, árnyékhoz hasonló világból a Daczo Péter uram édes középső kis fiát, a lelkiem

¹⁶ Sepsí-, Telegdi, Kis- és Nagy-Bacson Háromszék és Udvarhely megye határain, határos község.

¹⁷ Az évszám utolsó jegye eltöröltött Bizonyos azonban, hogy 1665-ről van szó, mert a pünköszt hétfője ekkor esett május 24-re. Nemes J. naplója Tört. Tár. 1902. 289 l.

¹⁸ Apor Péternek Székely Bálint gyermekeire vonatkozó adatai a nevek és sorrendre nézve összevágtnak Mikó Miklóssal feljegyzéseivel, V. ö. Apor P. munkái 59 l.

Daczó Miklóskám. Egy néhány héttől fogva való súlyos betegségben volt a lelkem, édes, kis unokám.

Die 6 Aprilis temetők el a lelkemet a szentgyörgyi templomba a szüleytyja rakott sírjába, karácsontól fogva nyolczadik esztendőbe járván.

Ugyan ezen héten, die 9 Aprilis szólítá Isten ő felsége ki ez hamis. csalárd világból az Daczó Péter uram kedves édes kis leányát Daczó Annát, nagy szívbéli szomorúságunkra, most ötödik esztendeibe járván a lelkem — dél tájba.

Die 11 Aprilis temetők el a lelkem kis unokámot az édes Daczó Miklóskám mellé.

Anno Domini 1667 Die 5 Martii délután betegült Daczó Péterné leányom. Adta Isten ő felsége az ő második leánykájokot. ötödik gyermekeket, kit Isten ő felsége éltesen, neveljen s tartson meg sok esztendeig szent neve dicsiretíre, lelkének üdvességire, szülejeknek örömökre. Amen.

Ugyan ezen 1667 esztendőben die 22 Martii lön az leányomnak, Mikó Erzsóknak, itt Bodokon kézfogá-

sok Maurer Mihály urammal. Meg is esküvének.¹⁹ Daczó János, Daniel Péter, Donát László uramék voltak ő kegyelmivel. Kapitány uram Nemes János uram asszonyommal. Kálnoki Sámuel uram, Nemes Tamás uram, Székely Bálint uram leányommal, Daczó Péter uram, Szonda Tamás komám uram asszonyommal voltak nálam. Három asztalhoz voltunk.

Ugyan ezen 1667 esztendőbe die 5 Julii derékszékét hirdetvén mára Béli Pál uram a főkirálybíró, ott levén Szentgyörgyön, bucsuztam el az assorságtól. Isten ő felsége kegyelmes jóvoltából, engedelmitől 31 esztendeje mult áprilisbe, hogy üdvezült Nemes Tamás uram kapitányságába és Daniel Mihály uram főkirálybíróságába ő kegyelmekkel egy akaratból az becsületes akkori nemes szék arra a tisztre választott volt méltatlan voltomra.

Kelemen Lajos.

¹⁹ A kézfogást említi a jelen volt Nemes János is Tört. Tár 1902 395. l. Apór Péter szerint házasságukból származtak: Maurer Ferencz, Gábor, István és József. Apór: Munkái 59 l.

Adatok a Gerendi család történetéhez.

(Harmadik közlemény.)

57. 1547. (Dominica in festo S. Stanislai episcopi.) A fejfárvári káptalan bizonyoslevele arról, hogy Gerendi (14.) Péter a Gerend, Lóna, Szentkirály, Egerbegy, Czikod, Örke, Keresztur, Kecze, Gerend-Szentmárton, Vajdaszeg, Alsó-Felső és Közép-Füged Torda megyei, valamint Magyar- és Oláh-Bányabükk Kolozs megyei jószágáiban illető jogokra nézve Kozárvári Lászlóval és más nőági igénylőkkel oly módon lépett békés egyezsége, hogy Gerendi (14.) Péter Kozárvári Lászlónak és a többinek Szt. Bertalan napra 200 forintot fizet, melyet ha nem tenne, akkor a jogigénylők magyar és oláh bányabükki. részjóságait elfoglalhatják. (Kemény J. Reg. Arch. II. 175. l. 2. p.)
58. Gerend 1549 (Feria III. ante festum Purificationis B. M. V.) Gerendszentmártoni Gerendi Farkas (25.) engedménye, melylyel bányabükki részjóságát 22 frtban néhai Gerendi (7) László özvegyének Vancsa Mártának adja át. (Kemény J. Reg. Arch. II. 176. l. 3 pont.)
59. 1550. Gerendi Péter (18.) említve. (Kemény J. Suppl. Diplomatarium VII. 9. l.)
60. Gyulafejérvár 1550. aug. 17. Gerendi Péter (14.) említve. (Székely oklir. II. 90 l.)
61. 1550. Vallomáslevél, mely szerint Bolyay Ádám a maga és édes testvére Gáspár nevében, kik mindketten Gerendi Miklós (3.) Klára (9.) leányának fiai, — elismeri, hogy őt Gerendi Miklós (3.) unokája Péter (14.), a Jakab (5) fia a Torda megyei Gerend, Lóna, Szentmárton, Vajdaszeg, Alsó-, Felső- és Közép-Füged valamint a kolozsmegyei két Bányabükk birtokaiból teljesen kielégítette. (Kemény J. Reg. Arch. II. 191 l.)
62. 1550. Gerendi (?) István említve. (Kemény J. Reg. Arch. II. 190. l.)
63. Bonczhida, 1550. (Feria II. post Dominicam Laetare.) Kozárvári László magyar- és oláhbányabükki részjóságait, melyeket Gerendi Péter (6.) a felesége Bánffy Kata részében adott, 200 magyar forintért Bánffy László özvegyének, most apanagyfalusi Apaffy Gergely feleségének Gerendi Erzsébetnek (23. adja át. (Kemény J. Reg. Arch. II. 176. Mike Arch. II. 138.)
64. 1552. Gerendi Erzsébet (23.) beiktató levele a Kolozs megyei Magyar és Oláh Bányabükk s a Torda megyei Káposztás Szentmárton jószágokba, melyeket Gerendi Mátyás (12.) fiaitól Ferencztől (26.) Benedektől (24.) és Farkastól (25), Komját-szegi Istvántól és Gerendi László (7) özvegyétől Vancsa Mártától vett meg. (Kemény J. Reg. Arch. II. 191. l.)
65. Tergovist 1553. II. 10. Gerendi Péter (14.) levele Megyesi Ferencz vicariushoz. (Tört. Tár. 1892. 671. l.)
66. 1554. Vallatás Gerendi István (?) tiszte Biró Vitalis részére a Gerendi András (?) kielégítéséről néhai Gerendi Miklós erdélyi püspök minden javából. (Kemény J. Reg. Arch. II. 193.)
67. Ebesfalva 1553. (Feria 2. post festum B. Martini episcopi.) Oklevél (collationalis), mely szerint Vancsa György özvegye Gerendi (22.) Anna, Baládfi Istvánné Gerendi (32.) Borbára s Bolyai Gáspár és Ádám Magyar és Oláh-Bányabükkön s Káposztás Szentmártonban levő részjóságait örökösen odaajándékozzák Apaffy Gergelynek és feleségének Gerendi (23) Erzsébetnek, oly feltétellel, hogy azok Dobó István vajdától bizonyos kiváltságleveleket vegyenek ki, s újra a Gerendi család javait illető leveleket saját költségükön szerezzék meg. (Kemény J. Reg. Arch. II. 183. l. 7. p.)
68. 1554. Kendi Eerencz és Dobó István vajdák osztóztató megbízása a kolozsmonostori káptalanhoz, melyben Sombori Mihály a Péter-fia, ki Sombori Györgynek az idősebb Gerendi Miklós (1) Zsófia (2.) leányától született; a Kolozs megyei mind a két Bányabükk, a Torda megyei Szentmárton, Lóna, mind a két Keresztur, Egerbegy, Örke, Gerend, Szentkirály, Vajdaszeg, Füged, Czeked és Kecze birtokokból Bolyay Ádámtól, Kozárvári Györgytől és Jánostól, Barlabási Mihálytól és Gerendi Erzsébettől (23.) Apaffy Gergelynéől, valamint Baládfi Istvánné Gerendi Borbárától (32.)

- és Gerendi Annától (22), a Vancsa György özvegyétől az őt azokkal osztó atyafiság alapján illető részt kéri. (Kemény J. Reg. Arch. II. 194.)
69. *Gerend 1554. (Feria 5. post festa B. Dorotheae virginii.)* A Gerendi fiu-ág a leányággal a Gerendijavakban megosztózik. Az osztózik: Apaffy Gergely a felesége Gerendi László (7.) leánya Erzsébet (23.) részéről; Gerendi László (7.) leánya Anna, (22) Vancsa György özvegyé; ózdi Baládfy István a felesége Gerendi Márton leánya Borbára (32) részéről; továbbá Gerendi Márton hajadon leánya Katalin (34.); alparéthi Barlabási Mihály; Kozárvári György és János a maguk, valamint a fiútestvérük Ferencz és Anna s Magdolna nevű leánytestvérük; kövesdi Tomori Kristóf a felesége (Kozárvári) Zsófia s a néhai Gerendi Miklós (3.) leányától Magdolnától (11.) származott (Bánffy) Katalin asszony két férjétől való fiai és leányai, s végre Bolyai Ádám és Gáspár, Gerendi Miklós (3.) Klára (9.) leányának fiai. (Kemény J. Reg. Arch. II. 193. 1.)
70. *1554. Gerendi Erzsébet (23.) Apaffy Gergelyné, édes testvére Gerendi Anna (22.) Vancsa György özvegye, mindketten a Gerendi László (7.) leányai, és Gerendi Borbára (32.) Baládfy Istvánné és Gerendi Kata (34.) mindketten a Gerendi Márton leányai 1554-ben említve.* (Kemény J. Reg. Arch. II. 192. 1.)
71. *Gerend, 1554. Feria 2. ante festum Margarethae virginis.* Gerendi Erzsébet Apaffy Gergelyné bírói ítélet alapján Gerendi Márton leányait Borbárát és Katalint s özv. Vancsa Györgynét Gerendi Annát a gerendi kuriában illetékes részükért a Gerendi Annától kölcsönzött 133 forint 33 dénárrel kielégíti. (Kemény J. Reg. Arch. II. 191. 1.)
72. *Pozsony, 1554. április 19.* Ferdinánd király adománya Gerendi Erzsébet (23.) és férje Apaffy Gergely részére a káposztás-szentmártoni vámról. (Kemény J.: Reg. Arch. II. 183 l.)
73. *Bányabükk, 1554. márczius. (ante festum S. Mariae Magdalena.)* Bizonyítvány arról, hogy Apaffy Gergely a Vancsa Márta (7) továbbá a felesége s özv. Vancsa Györgyné Gerendi Erzsébet (23.); Gerendi Anna nevében a vajdai parancsolat értelmében kész volt átadni Gerendi Márton (21.) gyermekeinek Magyar- és Oláh-bányabükkből és K.-Szt.-Mártonból az őket illető részt, de mivel Gerendi Márton (21.) leánya Katalin (34.) Thoroczky Kristófné a felszólításra nem jelent meg, az átadást nem foganatosíthatta. (Kemény J.: Reg. Arch. II. 177.)
74. *Gerend, 1554. (Feria 2. post Dominicam Invocavit.)* Barlabási Mihály s Kozárvári János és György adásvételi szerződése Apaffy Gergelyné Gerendi Erzsébettel (23.), mely szerint ők ennek m.- és o.-bányabükki részeit s K.-Sztmártonban lehető jogukat örökösön átengedik, de azzal a feltétellel, hogy az őket illető Gerendi javoknak és jogoknak Gerendi Erzsébet (23.) a férjével saját költségükön járjanak utána. (Kemény J.: Reg. Arch. II. 176.)
75. *Vécs várában, 1555. nov. 8.* Kendi Ferencz és Dobó István erd. vajdák levele a Moldvában fogságban tartott Gerendi Péterhez (14.) kiváltása ügyében. (Szék. Oktr. II. 131. 1.)
76. *1555. (Sabbato post novum annum.)* Gerendi András (?) özvegye Anna asszony a néhai Gerendi Miklósról az ő fiaira szállott egerbegyi Pusztatóhely nevű örökséget, melyet a régeni plébános 75 forintban tart, örökösön Apaffy Gergelynek és a feleségének Gerendi Erzsébetnek adja el. (Kemény J. Reg. Arch. II. 195.)
77. *1556.* Apaffy Gergely és felesége Gerendi Erzsébet (23.) a visszaválthatás fenntartásával 800 forinton örök áron megveszik Gerendi Pétertől (14.) a gerendi kastélyt és kuriát. (Kemény J.: Reg. Arch. II. 196.)
78. *Gyulafejérvár 1560. (Sabbatho prox. post festum S. Trinitatis.)* II. János tiltó parancsa, mely szerint Gerendi Erzsébet (23.) eltiltatja Gerendi Györgyöt (13?) a gerendi tized szedésétől. (Kemény J.: Reg. Arch. II. 197 l.)

Gyulai Rikárd.

Aranyosszék lustrája 1642-ből.

(Negyedik közlemény.)

Pedites Pixidarii in Alsó-Szt-Mihályfalva:

Járai István.
Borka Demeter; fia: Péter.*
Nagy Bálint alias Demjén; az atya Demjén Bálint veres darabant volt. Ez mostanság mezei katonának iratta fel magát. Háza, öröksége vagyon.
Nagy Lénárt; fiai: István,* mezei katona; Mihály,* ez moldvai vajda szolgája; Gergely.*
János an. 5. György, hat hónapos.
Jokos János; fia: Gáspár an. 4.
Varga Gergely; fia: János iskolai diák.
Bartha Mihály, Nagy Pál uram szolgája. Vagyon ennek öcsese: István, székelyföldön vagyon. Telke van A.-Szt.-Falván.
Botos Nagy Tamás; fia: István an. 9.
Bartha Imre; fiai: Márton; Balázs an. 9, János an. 2, Moldvai Tamás szolgál; öcsese ennek: István an. 2.
Tóth Nagy Tamás.
Balyka Balázs; fiai: István,* György,* ez Tordán lakik, fazakas műves.

Pedites Pixidarii in A.-Szt.-Falva.

Balyka Demeter; fia: István an. 4.
Sipos János; ennek mostoha fiai: Rab Miklós,* Rab Gergely,* Mezeő Lukács szolgája.
Kis Varga Mihály; fiai: Jancsi an. 4, Istók an. 1.
Szilágyi Nagy János; fia: István.*
Kádár János; fia: Mihály an. 10.
néhai Kozák Péter; fiai: Márton an. 11, Mihók an. 3.
Ezeket Mezeő Lukács tartja.
Basa István; fiai ennek: István,* Márton an. 8, Péter an. 5, Mihály an. 2.
Fábián Mihály; fia: Gergely an. 10.
Székely Bálint; fia: István*, ez székel földén tanul iskolában; vagus.
Szappanos János.
néhai Békesi István; fiai: János,* Mihály,* Felvinczen laknak mostan.
Szilágyi Nagy Pál; fiai: Mihály an. 7, István an. 10.
Székely György; ezt Nagy András tőkötött jobbágyának praectendálja. Fiai: János,* András an. 4.

Erről a Székely Györgyről testálnak az falusbíró Szász Lénárt és Borka Demeter is, hogy az mikor magát kötötte volt, akkor az gyermekit exhibealta volt az kötésből Székely György is csak magát, de fiait nem kötötte volt András deáknak.

VIII. Polyán.

Primpili:

Demjén István; öcscse: Gergely an. 11, Balázs an. 9.
Szántó Pál; fiai: Ferencz an. 5; István an. 1 $\frac{1}{2}$.
Demjén Péter; fia: Ferencz an. 1 $\frac{1}{2}$.
Demjén Miklós; fiai: István an. 4, János an. 2.
Sz.-Mihályfalvi Mihály györfalvi praedikator öröksége Polyánban vagyon; fiai: Sámuel an. 10, Mihály an. 7, Dániel an. 2.
Horváth Péter.
Demjén István; öcscse Gáspár Sztmihályfalván lakik.
Sárközi György; fia: István, 1 et medii.
Demjén Lőrincz.
Pap Mihály; fia: György an. 6.
Sárközi Márton; fia: János, et medii. (!)
Nagy Balázs; fia: István an. 3.
Thordai Ferencz.

Equites literis primipilaribus carentes, sed tamen ab antiqua inter equestres nobilibus inservientes.

Nagy Bálint; fia: János an. 7.
Öcscse: Nagy István Péter, an. medii.
Nagy Ferencz; fiai: Ferencz an. 10, János an. 5, Istók an. 3.
Chyzmadia Tot György; fia: János an. 2.
Borbéli Demeter; fia: Mihály an. 8.

Pedites pixidarii veterani.

Szabó Pál; fiai: Mihály,* István.*
Török Lőrincz; fia: István.*
Nagy Mihály; öcscse: István.*
Bartha Ferencz; fia: Márton.*
Öcscse: Bartha István, Gálfalván szolgál.
Bereczki Benedek.
Rácz Mihály senior; vei Kovachi István;* ennek fia: Jancsi, mensium 4.
Rácz János; öcscse ennek: István an. 4.
Tot Imre; fia: István an. 3.
Tot Mihály; fia: Mihály an. 10.
Öcscse: Toth Ferencz,* ez Toroczkon lakik.
Toth István,* kolosi máglás;
ennek fia: István an. 6, Ferencz an. 2.
Kis István.
néhai Kis Kálmán; fia: Kálmán.
Szabó István; fia: István.*
Pataki Márton; mezei katonák között lakik.
Toth Márton; fiai: Pál,* János an. 2, Márton an. 1.
Tott László; ennek öcscsei: János,* Márton;* György* két darabont.
Rácz János; fiai: Istók an. 8, János an. 6.
Makai László.
Bíró János; fia: Gergely an. 9.
Veszmás Márton.
Sárdi Márton; fiai: István an. 3, Márton mens. 3.
Domokos György; fiai: István an. 4, Ferencz an. 2.
Domokos Miklós; fiai: János an. 6.
Weress János.
Dali János; öcscse: Dali Miklós;* fiai: András 8, István 6; Dali András.*
Nagy Miklós; fia: Márton an. 8.
Szabó Péter.
Borsos Boldizsár; fiai: Pál an. 12, István an. 2.
Szombat Mihály fiai: Péter,* Márton an. 5.
Varga György.

Chiszár Péter; fiai: István 11, Gergely 9, Ferencz 7, János 2.
Horváth István.
Pesti János coecus; fiai: Péter,* Miklós an. 10.
Székely György; fia: István an. 4.
Bereczky Gergely; fiai: Bálint,* István,* Sámuel an. 4, Márton, 2 hetüs.
Nagy István; fiai: István an. 10, Mihály an. 5.

Inhabiles, claudi, coeci:

Székely Bálint, világtalan; Kis Kálmán fia Mihály, néma;
Pesti János coecus; Varga István,* béna, sánta; Varga Márton, néma.

Equites in Polyan literis nobilitaribus carentes, sed tamen ab antiquo inter nobiles inservientes.

Nagy Bálint, Nagy Ferencz, Borbély Demeter, Chizmagia Tott György.

Vagi:

Szénási István, Szénási Péter, Horváth József, Eosi Pap Mihály fia: Mihály, felesége hagyott bujdosó.

Orphani:

Székely alias Palkó Márton, Thordai Ferencz, Máthé András, Györgyi György, Rácz János, fia: István; Erdő Márton, Barta Ferencz; öcscse: István Gálfalván, Küköllő mellett vagyon.

Mortui post collustrationem:

Nobilis Demjén Mátyás, nobilis Szántó Pál. Ped. Nagy György, Veszmás István.

IX. Harasztos.

Nobiles:

Bándi György; fia: Gáspár.*
Bándi János gyalog hadnagy; fia: György* vagus, Forgáchy Zsigmond szolgája Christoph.*

Primpili veterani cum nobilibus:

Chianadi Gáspár; fiai: Pál,* Péter,* Tamás an. 8.
Demjén Gáspár; fia: András an. 8.
Demjén László; fiai: Mihály,* István 11, László 7.
Leore Márton; fiai: István,* Thamás an. 7.

Primpili veterani:

Bartha Tamás, armales habens; fiai: Tamás,* Gáspár.*
Bartha István; fiai: János 7, Istók 4.
Bartha János; Mathias an. 6, fia ennek: András an. 5.
Öcscse: Mihály.*
Szilágyi Márton; fiai: Pál an. 7, Márton an. 1.
Bartha Pál:* Böjti István hadában mezei katona.
Széchi Mihály; fiai: Mihály* János 7, István 3, Gáspár 6 hó.
Öcscse ennek: Sechy György, iffju urunk eő nga étekgóga.
Nagy Miklós; István,* Suliok István szolgája.
Nagy Imreh; fia: Gáspár 3, István 1.
Barla István; fia ennek: István 3, Márton 5.
Simon János;* fia: Simon István.

Equites literis nobilitaribus carentes, sed tamen inter equestribus nobilibus ab antiquo inservientes.

Bartalius István; fia: Márton mens. 6.
Aytoni István; fia: János an. 1.
Harasztosi alias Jakab Menyhárt, udvari katona.

Pedites pixidarii veterani:

Széél István; most ezt az két darabontok közé irták az székből, fiai: Márton an. 5, János nyomorú, béna an. 3.

Széel János.

Fodor Mihály; fiai: János an. 9, Péter an. 4.

Bardocz János; fia: Bálint an. 9.

Barla János; öccse: Mihály.*

Boldoczi Márton,* Nagy Pál uram szolgája.

Röös István, várfalvi. Szász György örökségére szállott.

Bartalius István.*

Farkas Mihály; fiai: Mihály an. 5, János an. 2.

Gerecki Tamás.

Farkas János,* Botházán szolgál. Farkas Mihály.

Takáchy János.

Recentes Pedites:

Kovachy Mihály; fiai: Péter 11, Pál 9, Mihály 5 hó.

Teoreok Albert,* fia: Teoreok János.*

Teoreok Mihály; fiai: Péter an. 4, István 2.

Kydei István; fiai: János an. 11, Mihály an. 1.

Ennek öccse: Szabó Miklós.*

Pedites recentes:

Radó András.

Szilágyi Mihály; fia: István an. 1.

Saly András.

Nagy István; fia: Mihály an. 10.

Nagy János,

Lovas István,

Mikola Tamás,

Mikola Péter.

Bott Páll; fiai: István an. 11, János an. 1.

Egó János; fiai: István an. 7, Mihály an. 4, nyomorult, az lába béna.

Szabó András* szolga.

Katona András; mostoha fiai ennek: Szathmári Sámuel,* Istvánházán szolgál. Keohalmi János,* Thordai skolában tanul.

Inhabiles in Harasztos:

Nob. Bándi György. Ped. pix. Nagy Balázs. Egó János fia: Mihok, béna.

Orphani Ped. Pix.:

Bartha Balázs árvája: István an. 8; Téglás István fia: Miklós an. 8.

Ped. pixidarii, vagi:

Bándi István Kolozsvárra házasult, lakatos legény.

Bándi György Káposztás-Szt.-Miklóson iskolamester.

Bartha Balázs, Fekete Miklós, Hajdu Mihály. Egerben laknak, nemesek között szolgálnak.

Mortui post collustrationem:

Nobilis Bándi István. Ped. mortui Nagy Márton, Bartha Balázs, Bartha Imre, Járay János, Bándi Pál, Szász György, Farkas György.

Vagi nobiles:

Bándi János fia György; Forgachi Sigmund uram szolgája. Barla Márton, Borbély István, cum filis an. 9. vagi. Téglás István, Teoreok Albert.

X. Székelykocsárd.

Nobiles:

Miske Cristoph; urunk ő nga tálnakja.

Miske István.

Chiegezi István gyalog hadnagy; fiai: Gergely,* György an. 11.

néhai Balog László fiai: Balog Gábor* Monostoron iskolába, László an. 11.

Chiegezi Tamás.

néhai Táliay Márton deák fia: Ferencz an. 6.

Primpili veterani cum nobilibus:

Nagy Pál, öccse: Nagy Márton.*

András Deák, alias Demeter, fia: Zsigmond.*

néhai Rácz György; fia: Rácz Mihály.**

néhai János deák; fia: Jancsi, an. 6.

Székel István.

Székel Miklós; öccse: Székel Péter.*

Nagy Thamás.

Nagy Boldizsár; öccse: Nagy Ferencz.*

Nagy Pál.

Nagy János.

Nagy György; fia: János an. 8.

Öccse: Mihály,* István.*

Mathias Mihály; fiai: Péter,* István,* Mihály 11, Gergely 6, György 3.

Tar János.

Nagy István; fiai: Mihály,* Kerchietbe házasult. András,* György* Colozsvárt szolgál.

Radó Mihály; fiai: János,* ennek fia: Thamás an. 1.

Legárt Antal; fiai: György an. 8, István an. 4.

Legárt Thamás; urunk postája, most három fiát mondják; neveket nem tudják.

Babos Bálint; fia: György an. 1.

Öccse: Babos Pál.*

néhai Geöri Miklós fiai: Geöri Ferencz és Márton an. 6.

Echyege Inreh, mostoha fia: Lippai Mihály.* Armales habet.

Veress László; fiai: Márton an. 8, Péter an. 6.

Székel Ferencz; fiai: Székel István,* Székel György.*

Colozsvári Mihály deák; fiai: Sámuel an. 10, Péter an. 8, Mihály an. 5.

Keozegi Márton.

Sambokréthi István; fiai: János,* István,* Budai György.*

Equities literis carentes nobilitaribus, sed ab antiquo inter nobiles equestris ordinis inservientes.

Szabó alias Simándi János; fiai György,* Istók an 11, János 4.

Szentkirályi Pál.

Székely Benedek.

Nánási György; erről nemes embeek testálnak, hogy az atyja nánási szabad katana, nemes ember fia, ennek fia: István mens. 6. Ezeknek nevek ide alább is meg vannak írva.

Pedites pixidarii.

Szemes György; fia: István an. 11, Péter an. 9, Ferenc an. 6.

Radó Pál; fia: Balázs an 1, adoptivus filius Joannes an. 12.

néhai Chiegezi György, fia István an 11.

Radó Pál; fiai ennek: Mihály,* György,* Tamán an 3.

Szabó István öccse Tamás,* János.*

Teoreok György; Nagy Pál uram szolgája; fia Ferencz an. 11.

Szász Lőrincz; fiai: Mihály* István,* Miklós an. 8, Gergely an 3. Lőrincz an 1.

Péterffi István; fia: Istók an. 1/2.

Öccse Péterfi György.

Kanya Miklós; fia: Tamás an. 2.

Kovachy György; fiai: Péter* István mens 2.

Leore Tamás.*

Henter Ferencz.*

Telki Péter,* mezei katona.

Telki István.
 Demeter János; fia: András an. 2.
 Demeter Pál; fia: György an. 1.
 Demeter István; öccse: Mihály.*
 Demeter Mihály; mostoha fia: Szász Mihály.*
 Székel Mihál; fia: ennek Szekeli István.*
 Legárt István; fia: Legárt Miklós,* Thoroczkón lakik.
 Péterffi Miklós; fia: Menyhárt,* Tamás an. 9, Miklós an. 2.
 Huszár András; fia: Mihály an. 2.
 Huszár Miklós; fia: Thamás, mens 6.
 Beke András; ennek atyafia: Beke Máthé. Ez az bátyja látni ment ki Törökországba, az ki ott rabságban vagyon.
 Nagy Máthé; fiai: Zsigmond an. 12, Gábor an. 6.
 Szgyörgy János; * fia: Szgyörgy János,* öccse: István an. 12.
 Varga György.
 Chionka Mihály * Chionka Istók.*
 Chionka Mihály; mostoha fia: Varga Mihály.*
 Baráthi alias Nagy János; sógora ennek: András Péter.
 Fábíán Mihály; fia: István mens. 6.
 Zay István.
 Zay Tamás; fia: István.
 Kelemen Mihály; ennek mostoha fia Angyalosi Mihálytól való: Mihók an. 1.
 Beke Péter; fia: István.
 Nagy Mihály.
 Verébély György, ugyan Verebély szabad városi fiu.
 Geréb István; fia: Istók an 1, ki tartott egy árvát es örökben, feleségével együtt, Tóth János fiát Gyur kót; ez most an. 10.

Nagy Sándor.
 Chiki András; asszonyunk ónagysága kuchissa. Fia: István an. 10.
 Sáradi Gergely.
 Nagy alias Székely Márton; fiai: Máthé.* János an. 8.
 István 5. Miklós an. 1.

Equites sine literis, inter nobilibus equestribus intervientes.
 Szabó János alias Simándi; Szkirályi Pál advena nobilis; Székel Benedekj Nánási György, vide supra.

Vagi in Kochiard:

Geery Miklós; fiai: Márton, Istók. Nagy Mihály: Enyeden lakik. Beke István, rab. Gáll György, öccse Ferencz.

Inhabiles.

Huszár István, béna, sánta. Székel István, béna; Ped. György Márton.

Mortui post collustrationem:

Radó Balázs, Szabó Mihály, Fábíán Bálint, Péterfi István, Konya István, Demeter András, Fmij Miklós, Chionka Mihály, Komlosi Pál.

Orphani:

Székeli Istók; Szabó Mihályné árva fia: Balázs.

K. Weres Sándor.

A csikszentsimoni Endes család levéltára.

1544—1659.

VII. és befejező közlemény.

156. Csiki monostor, (Circa monasterium Cikiensem, in generali collustrationem.) 1649. ápr. 20. Csikmenasági István Lőrincz és taploczai Damokos Mihály közbírák bizonyítják, hogy zsögödi Balassa András veres darabant zsögödi földeit örök áron átengedte szépvízi Imreh Jánosnak, azzal a feltétellel, hogy őt, mint hadi szolgálatra alkalmatlant, a zászló alól vonja ki.

(Eredeti. Papiros, félíven. Alján sárga viaszba nyomott gyűrűpecsét.)

157. Alsócsernáton, 1649. jun. 28. Alsócsernátoni Molnár István Deák, Kovács János és Kovács Miklós bizonyítják, hogy Gál Pál, felesége Angaléta és Bálint Benedek özvegye Katalin esküvel kötelezték magukat, hogy Damokos Istvánné földéről el nem szöknek, hanem tovább is jobbágyként szolgálják.

(Eredeti. Papiros, félíven. Három gyűrűpecsét némi nyomaival.)

158. Besztercze, 1649. nov. 11. Barátosi Márton és Vásárhelyi Péter az udvari kancellária hites jegyzői jelentik a fejedelemmek, hogy parancsára Rettegen Nagy Imrénél keresték Damokos Tamás Csik-Gyergyó- és Kászonszékek főkirálybirájának elszökött jobbágyát Kocsis Györgyöt, de az már onnan haza ment.

(Eredeti. Papiros, félíven. Igen elfakult.)

159. Csik-Rákos, 1650. szept. 21. Szépvízi Imreh János bizonyítja, hogy Damokos Istvánné perbe idézte Sajgó János özvegyét, Annát (ki most Eröss Pálné) szenttamási földek elidegenítése miatt.

(Eredeti. Papiros, negyedíven.)

160. Szépvíz, 1651. ápr. 24. (Circa festum sancti

Georgii) Szépvízi Tamás Ferencz, Imreh György és Szakács György bizonyítják, hogy zsögödi Kovács István és Kovács János a Papvölgyében lévő földüket egy tömlőért zálogba vetették Imreh Jánosnak.

(Eredeti. Papiros, negyedíven.)

161. Nagy-Kászon, 1652. jun. 30. Tuson Miklós, Kászoni Miklós, Csutak Péter hites assessorok és Ráczi Mihály kászonszéki hites jegyző bizonyítják, hogy Damokos Tamás Csik-Gyergyó és kászonszéki főkirálybíró egy czigányjobbágyának megöletése ügyében tanúvallatást tartottak.

(Eredeti. Papiros, félíven.)

162. Görgény, 1653. aug. 31. Rákóczy György utasítást ad alsócsernátoni Damokos Tamás Csik-Gyergyó és Kászonszékek főkirálybirájának a határszékek mikénti megerősítésére.

(Eredeti. Papiros egész íven. A kívül alkalmazott kancelláriai középpecsét letörött. Közölve Szék. Oklvt. VI. köt. 196. l.)

163. Szentegyed, 1653. okt. 28. Sujoni Szentei János és Sánta Mihály jelentik a fejedelemmek, hogy Damokos István egy elhalt jobbágya felől tanúvallatást tartottak.

(Eredeti. Papiros, egész íven. Kivül sárgaviaszba nyomott gyűrűpecsét.)

164. Gyulaféjérvár, 1654. szept. 14. Pávai Vajna Péter allovázmester, gyulaféjérvári Somogyi György és Elek István bizonyítják, hogy Kis Absolon és Jakab Papa kereskedő zsidók 100 aranyat vettek kölcsön dési Pávai Dávid allovázmestertől.

(Eredeti. Papiros, egész íven. Két vörös viaszba s egy fekete viaszba nyomott gyűrűpecsét.)

165. Mikóujvár, 1654. decz. 30. Szentléleki Czako Ferencz alcsiki hites assessor, szentgyörgyi Szabó Mihály alcsiki hites jegyző és pálfalvi Csiszér Péter közbírák bizonyítják, hogy Mihály alias Tankó János magát, feleségét és utódait alsócsernátoni Damokos Tamásnak örökös jobbágyul kötötte.

(Eredeti. Papiros, egész íven. Alján három, sárgaviaszba nyomott gyűrűpecsét.)

166. Szamosujvár, 1659. márcz. 28. Barcsai Ákos fejedelem csiktoplóczai özv. Geréb Istvánnét, Veres Juditot a néhai férjétől örökölt javaiban megerősíti.

(Eredeti. Papiros, egész íven. Alján kancelláriai középpecsét. Közölve Geneal. Füzetek II. évf. 130. l.)

Sándor Imre.

Szakirodalom.

Heves- és a volt Külső-Szolnok egyesült vármegyék nemes családjai. Irta: *Orosz Ernő.* (Eger, 1906. 4^o. VIII, 347 l.) Hevesvármegye levéltárának családtörténeti anyagát öleli fel e kötet. A szoros betürendbe sorozott családok történetére nagyobbára csak a XVII. század közepétől (ekkor kezdődik a levéltár) a XIX. század elejéig találunk adatokat. A szerző kiinduló pontul természetesen a címerleveleket vagy adományleveleket vette. A különböző korbéli kihirdetéseken, igazolásra vonatkozó iratokon, jegyzőkönyvi bejegyzéseken kívül felhasználta még a birtokos nemesség 1699. évi összeírását s a címeres nemesség megvizsgálására 1724. évben kiküldött bizottság jegyzőkönyveit. A leszármazások lehető pontosságát azzal igyekezett elérni, hogy a polgári perek hitelt érdemlő genealogiai adatait is külön feldolgozta. Bár sajnáljuk, hogy a szerző szakirodalmunk kellő felhasználására nem törekedett, mégis el kell ismerjünk, hogy teljesen megbízható, könnyen s jól használható munkát adott kezünkbe. Célja a vármegyei levéltár anyagának ki-merítése volt. Ebbeli igyekezetének meg is felelt, ezért a méltó elismerés meg is illeti.

A vármegyében számos erdélyi család telepedett le, így: Ács, székelyudvarhelyi Ágotha, vajasdi Ajtai, Ambrus, András, Anka, Asbóth, Bakó, csikdelnei Bálint, Balogh, kisdobai Bán, gagyai Báthori, kisbacsoni Benkő, kézdiesztelneki Biró, albisi Bod, léczfalvi Bodor, Bonis, somlyói Boros, Bocsaánszki, tasnádi Bölskevi, Csáki, Csathó, csigszögödi Csiki, ragyolczi Csoma, papolczi Csorja, balogfalvi Czobel, Dombrádi, uzapaniti Dósa, Ecsedi, Erdélyi, cserefalvi Farkas, kódi Farkas, haralyi Fejér, soborsini Forray (a nemesi ágat tévesen kihaltnak mondja), Földessi, ippi Fráter, Gábri, hilibi Gál, kézdiosdolai Gondos, gattajai Gorove, Gyáni, hallerkői gróf Haller, Hunyadi-Buzás, középlaki Jakab, sándorházi Jakab, Jakabffy, kézdiszentléleki Jákó, szolnoki Jármí, baróthi Jósa, szegedi Kalmár, Kászonyi, Kele, Kiss, Gyalai Korpos, kovásznai Kovács, Kovásy, Lászlóffy, altorjai Lőrincz, szigeti Lőrinczi, váradi Makai, csiksztyörgyi Mártonffy, kézdialmási Mátyás, középajtai Nagy, kiskarándi Nánásy, szamosujvári Novák, péchujfalusi Péchy, vásárhelyi Péznes, Placsintár, lövétei Rab, kishédei Rhédey, Sallai, zetelaki Sándor, Sárközi, Iemhényi Sigmondfi, Simai, Szabó, zetelaki Szabó, zilahi Szabó, Szakács, Szeghalmi, székelyudvar-

helyi Szilágyi, Szondi, Tarsoly, széki gróf Teleki, Tolnai, Udvarhelyi, vajai és luskodi Vay, oroszhegyi Vass, Vasadi, kézdivásárhelyi Vásárhelyi, debreczeni Vasas, váradi Veres, csiksztsimoni Veres.

A munka függelékében találjuk a vármegyei tisztviselők névsorát, a vármegye nemességének 1754/5. évi összeírását és végül a vármegye levéltárában található címeres pecsétlenyomatok jegyzékét.

*

Bocskay hadi népe. Irta *Boldisár Kálmán.* (Debreczen 1906. 8^o. 120. l.) Bocskay fölkelését és a hajduság történetét tárja elénk e vaskos füzet. Ennek keretébe illesztette be a szerző a hajdu családokra összegyűjtött genealogiai adatait. Magyar fordításban kapjuk Bocskay István által Korponán, 1605. decz. 12-én 9254 hajdu vitéznek adott szabadalom levelet, a már ismert közös címer adománnyal. Kassán, 1606. szept. 2-án Halasi Fekete Péter alatt harcolt 700 lovas hajdu vitéznek adott adománylevelet. Báthori Gábornak 1609. szept. 13-án Nagyváradon kelt adománylevelét, melylyel Böszörmény várost és Pród falut adta a kállói hajduknak Kálló helyett, csere- és vegyes adományozás címe alatt. A Bocskai által adományozott armalisok — az eddigi levéltári kutatások alapján — betürendben vannak felsorolva. Számuk a székely primipilatusokkal együtt mintegy 120-ra megy. Legnagyobb részük erdélyi családokat illet. Szintén magyar fordításban közli II. Mátyás királynak Pozsonyban, 1613. ápr. 1-én kiadott és a hajduság törvényes szabadságát megerősítő levelét. Teljes szövegében kapjuk az 1702-ki conscriptiót, mely szerint Nánás, Dorogh, Hatház, Vámos-Péres, Böszörmény, Szoboszló és Polgár hajdúvárosokban 689 birtokos családfő, 284 szabados és 9 beköltözött nemes család találtatott. A füzetek az 1839/40. években igazolt nemes családok jegyzéke zárja be. Ebből vett számítás szerint 1848-ig Böszörményben 55, Nánáson 85, Dorogon 35, Hadházon 26, Vámos-Péresen 7 és Szoboszlón 67 nemes család lakott, a kik együtt a mai hajduságot alkotják.

Az érdekes füzetet bizonyára minden genealogus örömmel fogadja.

—r—e.

TARTALOM: *Sebestyén József:* A magyaros címer. — *Dr. Endes Miklós:* Az úri hatóság fejlődése 1848-ig. — *Persán Kálmán:* A mezőkövesdi Ujfalvi család. — *Kelemen Lajos:* Bodoki Mikó Miklós családi krónikája — *Gyulai Rikárd:* Adatok a Gerendi család történetéhez. — *K. Weress Sándor:* Aranyosszék lustrája 1642-ből. — *Sándor Imre:* A esikszentsimoni Endes család levéltára. 1544—1659. — *Szakirodalom.*